

פירושים

על אסתר רות ואיכה

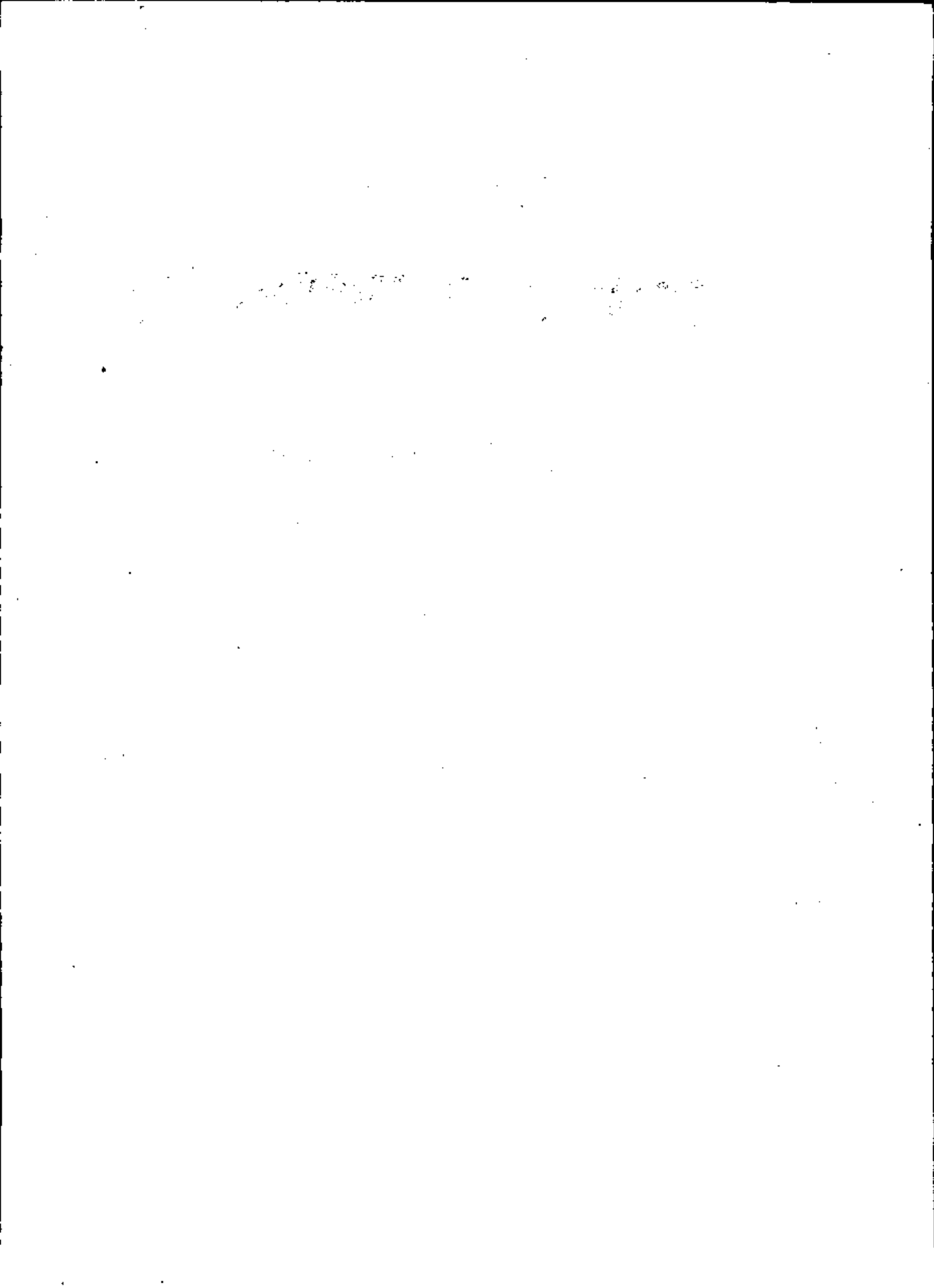
לר' מנחם בר חלבו לר' טוביה בר אליעזר לר' יוסף קרא
לרשב"ם ולאיש פלוני צרפתי ו"ל

ינאו לאור ראסונה ע"י

אהרן יעללינעק

דרשן בקהל עם לפסיא :

פה לפסיא החרט"ו

Vorwort.

Vorliegende Commentarien sind — die Fragmente zu den Klageliedern von R. Tobia b. Elieser ausgenommen — dem *Cod. hebr. 32* der Hamburger Stadtbibliothek entnommen, der von Dukes *Zion II*, 100 ff. beschrieben wurde. Sie stammen aus dem 11. und 12. Jahrhundert, ihr Vaterland ist Frankreich und wir wollen Sie näher charakterisiren¹⁾:

I. Commentarien zu Esther.

S. 1—22.

Ein ungenannter Franzose, vielleicht ein Schüler des R. Samuel b. Meir (vgl. S. 15, Z. 2 v. o. die Bezeichnung 277 bei einer grammatischen Erläuterung, die

¹⁾ Ueber die ausgezeichneten alten Exegeten Menachem b. Chelbo, Josef Kara und Samuel b. Meir sind zu vergleichen: Dukes a. a. O. u. *Orient* 1847, Lbl. 22; Luzzatto in *Keven Chemed VII*, 57 ff.; Kirchheim, *Orient* 1844, Lbl. 15 und 1848 Lbl. 27; Zuns, *zur Literatur und Geschichte* I, 61, 68—71; Geiger, *Ni'se Na'amanim*. Breslau 1847.

gewiss RSbM. angehört), excerpirt die Commentare des R. Josef Kara^{a)} und des genannten R. Samuel (רשב"ם). Ersterer wird durch R. Jose (ר' יוס') und Letzterer durch R. Samuel (ר' שמ') bei jedem Citate bezeichnet. Beide bestreben sich, sowohl den Wortsinn wie die ganze Anlage des Buches Esther zu begreifen, halten sich frei von dem Einfluss der Hagada, die gerade in diesem Buche zur vollen Blüthe kam, und liefern einzelne ganz vortreffliche Erläuterungen. R. Samuel zeichnet sich besonders durch grammatische Erläuterungen aus. Vergleicht man unsere Commentarien mit einigen Excerpten, die sich bei Geiger a. a. O. 9 — א"י hebräisch finden, so überzeugt man sich, dass viele von Geiger dem Kara zugeschriebene Erläuterungen R. Samuel zu vindiciren sind. Benutzt wurden diese Commentare von R. Salomö ha-Lewi Alkabez in seinem וכן מצאתי (31 a), 32 a, 34 b, 44 a. Fast unbegreiflich bleibt es, wie die Geschichte Esther's im 15. und 16. Jahrhundert von Abraham Saba (in seinem handschriftlichen Commentar) und Moses Isserles alles Ernstes allegorisch gedeutet werden konnte!

II. Commentarien zu Ruth S. 23—34

Ausser R. Josef Kara (ר' יוס') und R. Samuel (ר' שמ') werden hier noch Raschi (ר' שלמה) gegen

^{a)} Der Name קרא bedeutet nach meiner Ansicht der den natürlichen Wortsinn festhaltende Exeget, im Gegensatz zu ררשן, welcher der Hagada einen grössern Spielraum giebt.

welchen polemisiert wird, der Lexikograph Dudasch und der Exeget R. Menachem b. Chelbo genannt. Auch hier ist das Streben sichtbar, den Wortsinn festzuhalten; ja, an zwei Stellen werden wir mit der Syntax und der Hermeneutik des 12. Jahrhunderts bekannt. Siehe S. 23 und 27. Wieder ist es R. Samuel, der die Grammatik vertritt.

III. Commentarien zu den Klageliedern.

S. 35 — 49.

Der Charakter dieser Commentarien ist von dem der vorhergehenden verschieden. Der ungenannte französische Exeget macht von den Erläuterungen Kara's und R. Samuel's weniger Gebrauch — wenn es auch wahrscheinlich ist, dass an mehreren, besonders grammatischen Stellen die erwarteten Namen fehlen²⁾ — bezieht sich dafür auf die Hagada (jerusalém. Talmud, Bereschit Rabba, Pesikta und Midrasch Echa), ohne jedoch sein exegetisches Bewusstsein trüben zu lassen, und benutzt die Synagogal-Dichter Kalir, Salomo ha-Babli und R. Gerschon als stützende Autoritäten für seine Sprach- und Sacherklärungen. Auch wird das Sprachgut des Talmuds herangezogen, um den biblischen Hebraismus zu erläutern.

²⁾ Eine Vergleichung des cod. heb. 51 in München, der Kara's Commentar zu den Klageliedern enthält, würde mehr Sicherheit gewähren.

Ueerblicken wir sämtliche Commentarien, so müssen wir einräumen, dass sie nicht blos einen nicht unwichtigen Beitrag zur Geschichte der biblischen Exegese, sondern auch vortreffliche Erläuterungen enthalten; die sich noch besonders durch einen concisen Styl auszeichnen.

Was nun die Hamburger Handschrift betrifft, nach welcher der Abdruck hier gemacht wurde⁴⁾, so lässt sich ihre Genauigkeit nicht besonders rühmen und schon an den citirten Bibelversen merkte ich Irrthümer. Einige Stellen in unseren Commentarien lassen daher Manches zu wünschen übrig, und die altfranzösischen Fremdwörter konnte ich nicht alle entziffern. Capiteleintheilung, Interpunction und typographische Anordnung rühren von mir her.

IV. Fragemente zu den Klagegliedern.

von R. Tobia b. Elieser.

S. 50—51.

Im Besitze des handschriftlichen Midrasch dieses deutschen Gelehrten und Zeitgenossen Raschi's, habe

⁴⁾ Die Abschrift wurde mir von Hrn. J. Witkowski in Altona gemacht, und ich kann nicht umhin, dem Herra L. B. Oppenheimer in Hamburg zu danken, der die Güte hatte, die Benutzung der Handschrift ausserhalb der Stadtbibliothek zu ermöglichen.

ich aus dessen Midrasch zu Echa Excerpte gemacht, die sich auf den einfachen Wortsinn beziehen und manches Neue enthalten. Der Geist dieser Erklärungen ist denen der Commentarien entsprechend.

Obwohl R. Tobia, dem ausgesprochenen Hange seiner Zeit und dem Geschmacke seiner Umgebung folgend, dem Midrasch ergeben ist, so hat er doch nicht das Bewusstsein verloren, dass die Bibel nicht blös gedeutet, sondern auch begriffen sein will. Aus den Leiden seiner Zeit heraus, im tiefen Schmerz über die Drängsale, denen seine Glaubensgenossen durch den ersten Kreuzzug preisgegeben sind, erklärt er Thren. 1, 3: „Israel“ — ruft der Interpret aus — „wird von Hunger und Durst geplagt, wird all' seiner Habe beraubt!“ Er benutzt ferner die Sprache der Mischna (לשון משנה), des Talmuds (לשון תלמוד) und der chaldäischen Paraphrase, um den Sinn einiger schwieriger Worte zu eruiren. Kimchi scheint R. Tobia wörtlich zu benutzen, indem er in seinem Wörterbuch s. v. שקר sagt: ענינו לפי מקומו נקשר או נחבר.

Die Handschrift, welche ich benutze, ist 1481 geschrieben, und vielleicht finde ich Gelegenheit, den ganzen Lekach-Tob zu den sogenannten fünf Megillot

⁵⁾ Auf diese Erklärung deutet Tanchum hin, wenn er in seinem Echa-Commentar zur Stelle bemerkt: נשקר על עשוי קיל תעלה.

zu veröffentlichen, oder sie nach und nach in die den ersten beiden Theilen meines Bet ha-Midrasch folgenden Bänden aufzunehmen^o).

^o) Die in den Echa-Commentarien S. 39, Z. 3 v. o. citirte Hagada befindet sich in der grossen Pesikta c. 15 (ed. Breslau 31 b.), und für **לֹא שָׁמַע לִי** muss gelesen werden: **לֹא שָׁמַע לִי**. — S. 46, Z. 8 v. u. muss **אֵין** für **אֵיב** gelesen werden.

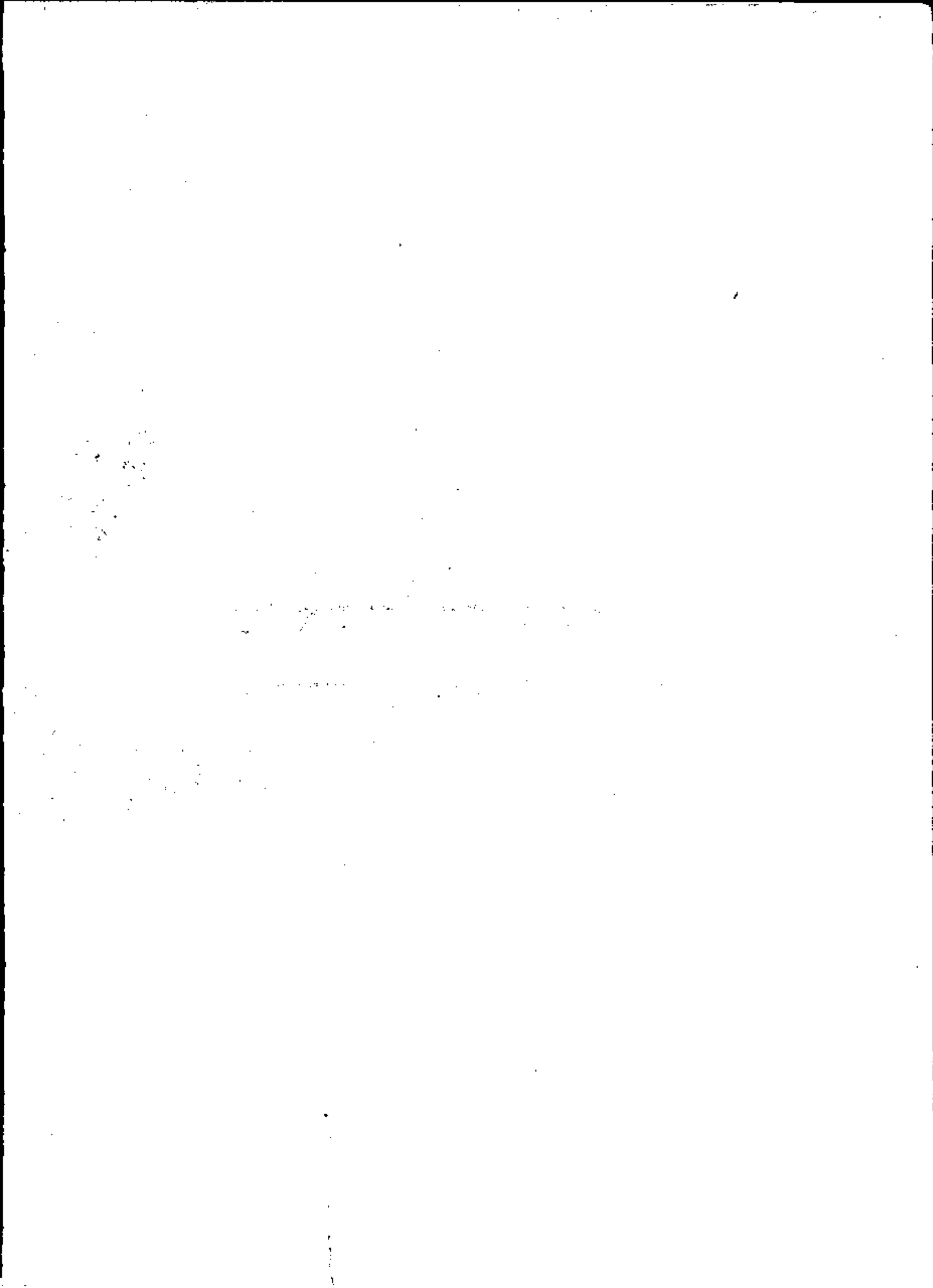
LEIPZIG, Frühlingsanfang 1855.

Jellinek.

פירושים

על אסתר רות ואיכה

למפרשים קדמונים צרפתים

פירושים על מגילת אסתר לר' יוסף קרא לרשב"ם ולאיש פלוני ז"ל

פרשה א'

ויהי בימי אחשורוש

דברים שמספר למטה הוקרה כימיו.

הוא אחשורוש, כשהזכיר שמו מגיד לנו על מה מלך. המולך שהודו ועד כוש, הודו וכוש מרוחקים זה מזה וביניהם שבע ועשרים ומאה מדינה: ר' יוס' (ורבי יוס'*) אומר למה מודיע לנו שמלך שבע ועשרים ומאה מדינה לפי שעתיד לומר בענין ושלח ספרים אל כל מדינות המלך אל שבע ועשרים וכו' וקדם ולימדך שמלך שבע ועשרים ומאה מדינה. כימים ההם, זהו ויהי בימי שלמעלה** מה שנעשה בימיו. אשר בשושן הבירה, ראשית ממלכתו ועיר מלוכה הייתה לו על כן עשה זה עסקי מלכותו וממשלתו ויסד זה כסא מלכותו: ר' שמ' בשנת שלש למלכו, פחד' כהשר חקקה הממלכה בידו היא שנת שלש למלכו עשה משחה וכו' שנה ראשונה ושנייה הייתה הממלכה רפה ככל מלך ומלך שרפה ורך במלכותו כשמשון תחילה: ר' יוס' הפרחמים, שלטונים שלהם היו קורין פרחמים. כהראותו את עושר

(*) אולי ט"ס הוא זצ"ל ר' שמואל.
(**) בכ"י של משה.

וגו' חלל כלל כסף וכלי זהב כמו שמפרש למטה והשקות בכלי זהב
 וכלים וגו'. ואת יקר חפצת גדולתו, כפל מלה: ר' יוסי. שמונים
 ומאת יום, עשה משתה לחשבון ימים הללו והם שמונים ומאת יום.
 ובמלאות, כאשר נשחלמו ונתמלאו ימים האלו. לסגוד ועד קטן,
 לכולם מגדולם ועד קטנם: ר' שמ'. כחצר גינת ביתן, שלשחם
 דבוקים זה בזה בחצר של גינת המלך ושל ביתן המלך כי החצר
 היחה בין הגינה ובין הבית ומנהג המלך הי' לטייל מזה לזה והו
 שנאמר למטה והמלך קם בחמתו ממשתה היין אל גינת הביתן אל
 בית המן וגו'. גינת הביתן, גינה של ביתן שיש לך כמה גנות ופרדסין
 שהן בשדה וגינה זאת היחה בפנים אלל החצר. ביתן לשון פנים^(*)
 כמו מבית ומחוץ חלפנו ועל שם שהי' החצר אחורי הבית קרוי ביתן.
 בחצר, שם היחה משתה היין שבעת ימים. חור כרפס וחבלת,
 יריעות הפרוכות סביב החצר קורטיל"ש^(*) היו עשויות ממיני לבנון
 הללו. אחת, מרוקס. בחבלי בויץ, במטווה של פישתן. וארגמן,
 שש משור מחרגמ' בוך שזיר. גלילי, כמו גלילי זהב גולות הכותרות,
 ענין אופן המה. ועסודי שש, עמודים של אבני שיש, על הגלילים
 ועל העמודים היו היריעות פרוכות. מיטות זהב וכסף, שהיו
 אוכלין בהסיבה על המיטות כמנהג הקדמונים. על רגפה בהט ושש,
 הרגפה מלמטה תחת כפות רגליהם היחה מאבנים יקרות הללו
 בהט ושש ושיש. והשקות בכלי זהב, משרתי הסעודה היו זרזים
 ומוכנים להשקות בכלי זהב. ואם תאמר בכל סעודה היו שותים
 בכלי זהב לכך נאמר וכלים מכלים שונים שבכל סעודה היו מביאין
 להשקותם בכלים משתנים לשבה אשר כמותן לא נראו עוד בסעודה
 והראשונים מאולרים באולרות המלך ובכל סעודה וסעודה האחרונים
 מוטבים מן הראשונים. ויין טלכיה רב כיד וגו' נשתנה סעודה זו

^(*) עיין מהבנת פנחס בן ברוך ערך הביתן את ה"א.

^(*) Courtines, Herbänge.

לשבח משאר סעודות שאר סעודות בעל סעודה מביא בתחילה יין
 צימוי ולקינות הסעודה מביא יין משובח וכאן יין מלכות רב כל
 הסעודה לא היו שותים כי אם יין מלכות ולשובע: ר' יוס'. והשחיה
 כדח אין אונס, טעמו למטה⁶) אין מכריח אותם ממנות המלך
 לשחוח שלא כדח לפי שבשאר סעודות מלך עושה סעודה ובמשתה
 היין מביאין כוס גדול לכל אחד ואחד ומאזים שיסתה כל אחד ואחד
 כל הכוס בפעם אחת בזהב המלך וכאן השתי' כדח אין אונס
 אין אדם כופהו לשחוח שלא במדה. כי כן יסד המלך וגו', פי' כי
 יעץ המלך על כל גדולי ביתו על כל שרי הנצבים אלל המלך על
 הסעודה לשר המשקים ושר האופים ושר הטבחים שלא יכריחו שום
 אדם לשחוח שלא כדח מפני שחיל פרס ומדי והפרתמים ושרי המדינות
 קרואים שם ואם ישחו שלא במידה ישחכרו⁶) ויהרגו זה את זה וחבלבל
 הסעודה וכל זמן שהיתה השתי' כדח לא אירע דבר תקלה בסעודה
 אבל ביום השביעי כטוב לב המלך ביין שחה שלא במידה ואמר
 בשכרותו להביא את ושתי המלכה להראות יפי' שדבר גנאי הוא לפי'
 להדיוט להראות יופי' אשחו לרבים וכל שכן למלך: ר' יוס'. גם
 ושתי הסלבה וגו' בית המלכות, משחה המלך ה' בחצר ומשחה
 המלכה בבית המלכות וכן דרך ארץ שלא יהיו ציחד אנשים ונשים.
 ביום השביעי, של משחה שהוא יום האחרון. כטוב, כמו שמחיס
 וטובי לב (מ"ח). ביין, שהיה שמה ושחוי יין ולא שלח הפרתמים
 ושרי המדינות להביא המלכה כדי להראות את יופי' כי אם סריסין
 ומשרתיו והו שנאמר אמר למהומן בזה חרבונא וגו' שבעת הסריסים
 וגו', להביא את ושתי המלכה. כי טובת מראה היא, יפת מראה
 כמו טוב רואי, ותררא אוחו כי טוב הוא: ר' שמ'. וחמאן המלכה
 ושתי לבא, שגנאי הוא לכל אשה חשובה שתראה יופי' לרבים שכל

⁶ בלומר מלרע ואונס אינו שם דבר אלא מועל:

⁶ בכ"י ישהרבו.

כבודה. בן מלך פנימה: ר' יוס'. בדבר המלך, בשביל דבר המלך.
 אשר ביד הסריסים, לפי שבד הסריסים: ר' שמ'. ויקצף המלך מאד,
 והי' לו להאריך בקצפו עד שיפיג יינו מעליו אלא שחמתו בערה בו
 וחמתו כפפתו ולא הי' יכול להתאפק: ר' יוס'. ויאמר המלך, וישאל
 המלך את החכמים. יודעי העמים, יודעי בינה לעמים בכל עת
 ועת שיקרה דבר שצריך ענה ושאלה יודעים ליתן ענה ושאלה מה
 לעשות: ר' יוס'. כי כן דבר המלך, כי כן מנהגו להועך עם יועציו
 וחכמיו: ר' שמ'. והקרוב אליו, שרואים את פניו הם כרשנא שחר
 וגו'. היושבים ראשונה במלכות, כאשר המלך יושב על כסא מלכותו
 הללו שבעה שרים יושבים לפניו בשורה ראשונה. כדח מה לעשות,
 מוכב על ויאמר המלך ששאל אותם כדח מה לעשות במלכה ושתי על
 אשר לא עשתה את מהמר המלך אחשורוש אשר שלח אלי' לבא ביד
 הסריסים ולא באה: ר' יוס'. ויאמר ממובן, אחד מן השרים אשר
 למלך. לפני המלך והשרים, אל המלך לא נאמר כי אם לפני
 המלך שאין דרך ארץ לדבר פה אל פה כי אם אל השרים אשר
 לפני המלך והמלך משיב לבו ומטה אזנו אל דבריו כענין שנאמר
 פרעה קצף על עבדיו ויחן אותי קצפת ונחת לא נאמר על ק
 יבין המצין כי לא דבר אל המלך פה אל פה, וגם מזה חוכל להבין
 שלא דבר אל המלך פה אל פה שכך אומר לא על המלך לבדו ולא
 אומר לבדך: ר' שמ'. לא על המלך לבדו עושה ושתי וגו' בנוהג
 שבעולם מלכה מכעסת את המלך ביו לבונה מאחר שאינה פירצה
 וחורבה יולאה ממנה לעולם כדי הוא אותה הקלף שישקיט ואותה
 החימה שחישך אבל כאן לא על המלך לבדו עושה ושתי שביחיה
 אותו כי על כל השרים ועל כל העמים אשר בכל מדינות המלך שלא
 היו במשחה. כי יצא דבר המלכה על כל הנשים, פתח' שהרי מילון
 שמיאנה ושתי בדבר המלך שלא באה וביחיה אותו ילא ויגרום על
 כל הנשים להבנות בעליהן בעיניהם של נשים שיהיו מנשאות קל וחומר
 באמרם המלך אחשורוש למה להביא את אשתו לפניו ולא באה כל

שכן אני מה אני מקיימת דבר בעלי שהוא הדיוט. והיום הזה תאמרנה
 וגו' שהן כאן מוזמנות לסעודה. אשר שמעו את דבר המלכה, שלא עשתה
 את דבר המלך מהן ילא היום בזיון לכל שרי המלך ומחר ילא על
 כל הנשים הרחוקות אשר בכל מדינות המלך להבנות בעליהן בעיניהן.
 וכדי בזיון וקצף, כדי הוא בזיון זה שיקלף המלך עלי' וחמתו בערה
 בו ואל יתמהו חול פרס ומדי. אם קלף המלך וחמתו בערה בו. אם על
 המלך טוב יצא דבר מלכות מלפניו, פתח' ילא גזירת מלכות מלפניו
 ואותה גזירה תכתב בדתו פרס ומדי. ולא יעבור, גזירה זה לא
 תיבטל שאם יבא מחר שום אדם לפיכך את המלך על ושתי לא
 תעבור גזירה זו ולא יועיל שום פיוס, ומה היא הגזירה שיגזור עלי'
 אשר לא תבוא ושתי לפני המלך אחשורוש, שכשם שמיאנה לבוא בדבר
 המלך אשר ביד הסריסים כן לא תבוא עוד לפניו וכל האומר שקלמה
 משפט מות טועה הוא בפשוטו של מקרא שאם הרגה מה טרף
 לכחוב דבר זה בדתו פרס ומדי שלא תיבטל. לאחר שנהרגה דבר זה
 אין להשיב מפני שום פיוס אשר תבוא וחמלוך. משיבין על דברי
 אגדה: ר' יוס'. ומלכותה יתן המלך, וכחר מלכותה יתן המלך
 לחברתה אשר תבוא וחמלוך תחתייה. כי רבה היא, מלכות ממשלות
 מדינות מדינות ועל כן יש לו לגלות המעשה מאד: ר' שמ'. וכל הנשים
 יחנו יקר לבעליהן וגו', כנגד שאמר למעלה כי ילא דבר המלכה על
 כל הנשים להבנות בעליהן עכשיו כשיחון מלכותה לרעותה הטובה
 ממנה (יוסרו') כל הנשים ויחנו יקר לבעליהן. למגדול ועד קטן,
 פתח' מאשת גדול ועד אשת קטן שלא חשא אשת קטן קל וחומר
 מאשת המלך שהוא גדול שלא תאמרה המלך אחשורוש אמר להביא
 את ושתי המלכה לפניו ולא באה וכל שכן אני: ר' יוס'. בדבר
 ממוכן, נחרלה לשמוע לו ליתן מלכותה לרעותה הטובה ממנה. אל
 מרינה ומרינה ככחבה ואל עם ועם, כמה מדינות יש בעם אומה

אחת ואין להם לכל האומה רק לשון אחד. שגורה צפיהם אשר ישמע
 איש שפת רעהו, וכל בני המדינה ומדינה בודים מלבס אוחו הכחב
 שלהם. שאין בני המדינה זו מכירים כתב מדינה אחרת אשר אללם
 וגם בכל זאת אין כותבים כי אם לשון אחת ואם הי' כתב אחד לאומה
 אחת ולא יבינו כולם כי אם מדינה אחת ועל כן לכל מדינה של עם
 אחד לכל אחת. כתב שלה ולכל עם ואומה לשון אחד. שורר בביתו,
 שר ושופט בביתו. ומדבר בלשון עמו, שאם לקח אשה מאומה
 אחרת ולשון אחרת חלך היא אחר לשונו. ומדבר כלשון בעלה אבל
 הבעל לא ילך אחרי ללמוד ולדבר כלשונה. שורר אינו לשון גזית (1):
 ר' שמ'. אבל ר' יוס' הולואו לאור להיות כל איש שורר בביתו, אפי'
 הדיוט יהא שר ושופט על אשתו ולא אשתו שוררת עליו כאשר עשהה
 ושתי שמיאנה בדבר המלך והעבירה מן המלכות וניוסרו כל הנשים
 ולא תעשינה כאשר היא עשהה ויחזו יקר לבעליהן. ומדבר כלשון
 עמו, השליח המולך את הספרים מדבר כלשון עם שהוא שלוח שם:

פרשה ב'

בשוך חמת המלך, מוסב על וחמתו בערה בו: ר' שמ'.
 ובר' אח' ושתי וגו' ונתן בדעתו להשיבה וכיון שזכר את אשר נגזר עלי'
 שזה שיכתב בדתי פרס ומדי' שלא חבא עוד אליו חדל להשיבה,
 והזקף שבחבת עשהה מוכיח על פתרון זה שמעמיד את החיבה לבד
 ומפרידה מחיבה שלאחרי': ר' יוס'. נערי המלך, באשר המלך ממנה
 לו משרתים ממנה נערים ולא זקנים. יבקשו, המבקשים למלך, הם
 נתייעו בדבר והמלך שב אחריהם. אל בית הנשים, באוחו בית

מגדלין נשי מלכות . על יד הגא , סרים ה' על כן מינהו המלך לגדלן .
 ונחון , לשון פעול : ר' שמ' . חמרוקיהו . מיני סממין ה' מחן להן כדי
 לסוך ולשפשף פניהו ובשח . חמרוקיהו , לשון מריקה ושטיפה כמו
 ומורק ושוטף במים . אשר תישב . וחשח חן ומסד בעיניו : איש
 ימיני , משבט בנימין . ומפרש צלדו מפני מה קוראו יכודי . אשר הגלה
 מירושלים עם הגולה וגו' . בכל מקום שגלו שבט יהודה גלו שבט
 בנימין עמם לפי שנחלתם היתה סמוכה זו לזו . עם יכני : שחי
 גלות גלו לבבל אחת של נדקי' ואחת של יהויכין שהוא יכני' והמרת
 והמסגר אלף גלו עמו ושבעים סנהדרין ומרדכי ה' אחד מהן . במקום
 אחר בעזרא נקרא מרדכי בלשן . ויהי אוסו , כאומן אח היונק . אח
 הרסה . כך היו קורין לה . היא אסתר . כך ה' שמה . בתי דוד , של
 מרדכי . לו לבת , שגידלה ויהי לה לאומן דוגמא וחביאהו לבת פרעה
 ויהי לה לבן , ויהי לו לאומנת , עוד יולד בן לנעמי . ורחו , מצחו .
 ובהקבץ , ובעת הקבץ : הג' הוא הגא שלמעלה . וחוטב , מן
 ויוטב , לזכר יאמר ויוטב . לנקיבה . וחוטב . בעיניו , של אסתר .
 ויבהל , להוט ורחו לה ה' להספיק חמרוקיהו יוחר מכולן . ואח
 סנחתי , מנות אכילתה לחת לה מכולן . מוחי' מן מנה יאמר מוחי' ,
 מן קמה קמוחי' , במה צמוחי' , זרה ורחי' , לרה לרחי' , אבל מן
 שדה יאמר שרוחי' . שבע הנערות , כך ה' מנהג המלך לחת לאוחה
 הנערה שיחפוך בה שבע הנערות כדי לשמסה . ושנה , יש שינוי
 לרעה ויש שינוי לטובה לכך כתב שהיא ונערותיה נשתנו לטובה ולרעה
 בבית הגסים : ר' שמ' . לא הגידה אסתר וגו' כי מרדכי וגו' , שאם
 יודע למלכות עמה ומולדה אפי' אם יחפך המלך להמליכה לא
 ימליכה שריו ועבדיו שכל האומות שונאים את ישראל . ומה יעשה
 בה , מה יהיה בסופה אם ימליכה ואע"פ שה' רגיל ללכת שם לא
 הגידה אסתר מה הוא לה : ר' יוס' . תור , זמן של כל אחת ואחת
 לסוף ימים שעמדה שנים עשר חדש בבית הגסים , כי בשנים עשר
 חדש נחמלאו ימי' לבא אל המלך ובחר אוחן שנים עשר חדש מספיק

שומר הנשים לכל אחת. שמן המור, בששה חדשים ראשונים ובאחרונים
 נחן להם בשמים ושאר תמרוקיהן. תרוקיהן כמו תמרוקיהן: ר' שמ'.
 ובוה הנערה באה אל המלך, פתח בדבר זה הי' משפט הנערה לבוא
 אל המלך. את כל אשר וגו', היו נותנים, וכל נערה ונערה בהגיע
 חור שלה לבוא אל המלך היחה שואלת שינחן לה אדם חשוב מעמה
 ומולדתה שיוליכנה מבית הנשים ועד בית המלך. בערב היא באה,
 אל המלך לשכב עמו, ובבקר כשנעשתה פלגש לא היחה שבהלכות
 הנשים הבחולות כי אם לבית שני של פלגשים. לא חבוא עוד,
 מן הפלגשים אל המלך אפי' אחת. כי, זה כמו אלא. אם הפך בה
 המלך, באחת מן הפלגשים ויהי נקראת בשם לפניו או חבוא: ר'
 שמ'. ובהגיע חור אסתר, לבוא אל המלך לא בקשה שיוליכנה אדם
 כי אם אוחו איש שיאמר הגי סרים המלך שומר הנשים. והעמיק
 לשאול לדרך מה נכחבו שלשה המקראות הללו, ישיב המשיב בחזיונות
 השי"ן הוא אומר לא הגידה אסתר את עמה ולא מולדתה, וכשאלה
 אוחה מי עמה ומי מולדתה ולא הגידה אמרו השואלים מחר תגיע
 עמה לבוא אל המלך והאיש אשר השאל לבא עמה מבית הנשים ועד
 בית המלך הוא עמה ומולדתה, לכך נאמר ובהגיע חור אסתר בת
 חזיון דד מרדכי לא בקשה דבר כי אם את אשר יאמר סרים
 המלך שו' ה'. והי אסתר נשאת חן בעיני כל רואיה, הכל נחרט
 שימליכנה תחת ושתי. ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים, הם
 שנבעלו כבר והיו בבית ששנו. וחשא חן וחסד לפניו מכל הבחולות,
 שליוה להבית לפניו כל הבחולות שקיבצו הפקידים אל יד הגי ואסתר
 נשאה חן וחסד בעיניו מכלם, ולפיכך וישם כתר מלכות בראשה
 וימליכה תחת ושתי. והנחה למדינות עשה, להקל עליהם מס ועול
 המלכות באהבתו אוחה. ויחן משאת, חילק להם מתנות. ובהקבץ
 בחולות שנית ומרדכי יושב בשער המלך, ואין מגדת מולדתה ולא
 עמה, כיון שראה אתשורש שאפי' לאהר שהמליכה אינה מגדת עמה
 ומולדתהשכב בלבו שמא מתשפחת עבדים היא או מתשפחה בזו'

ואינה ראויה למלכות אחר הקבץ בחולות שנית שמה ימלאו בהן אחת
 מורע המלוכה ונאה מזו ואעביר את אסתר ואמליכנה תחתיו, לכך
 נאמר ובהקבץ בחולות שנית ומרדכי יושב בשער המלך, פתח' אע"פ
 שאסתר רואה שאחשורוש מטה להקבץ בחולות שנית שמה ימלאו הנאה
 הימנה וראויה למלכות יעביר את אסתר וימליכנה תחת' אעפ"כ אין
 אסתר מגדת מולדתה ואת עמה, ואע"פ שרואה שמרדכי (חשוב) כל
 כך צעירי המלך שמינהו יושב בשער המלך כמשפט השרים היושבים
 במלכות ושומרים את המלך ואינו גנאי לה ללא כבוד הוא לה אם
 חגיד מה הוא לה, שהרי מרדכי מורע בית שאלו היא ואסתר בת
 דודו ראוי' הייתה למלכות אין אסתר מגדת את עמה ואת מולדתה
 כאשר טיה עלי' מרדכי. ושמה תאמר לאחר שילאת מרשותו ובאת
 לרשות אחשורוש יש לה לבטל מלכות מרדכי שמה עלי' שלא חגיד
 עמה ומולדתה מפני מלכות אחשורוש בעלה שדוחק אותה שחגיד,
 לכך נאמר את סאמר מרדכי אסתר עושה כאשר הייתה באמנה אחר.
 ופתח' ואת מאמר מרדכי אסתר עושה כאשר הייתה עושה בהיותה
 אחר כשהיא אומן אותה. וכל זה נכתב לנו למען דעת נדקת ה'
 שאלו הגידה אסתר לאחר שנישאת למלכות מי עמה ומי מולדתה
 לא נתקנא המן במרדכי ולא נתן רשות אחשורוש לעשות בעם כטוב
 בעיניו ואין גם בדבר זה לפיכך בא ללמדך חוקף הנס שבחחילה
 נישאת אסתר למלכות קודם שעלה המן לגדולה והמלך והמן לא ידעו
 עמה ומולדתה ובא המן ונתקנא במרדכי וחשב לאבד את כל היהודים
 ובבואה לפני המלך אחר המלך ישוב מהשבחו הרעה אשר חשב על
 היהודים על ראשו. ושומרי הסף, שומרי כלים: ר' יוס'. ויסצא.
 כי כן הוא כאשר אחר. בספר דברי הימים, כל מלך ומלך כותב
 ספר מעשיו להיות לדורות לזכרון: ר' שמו'. הרי למדך שהקדים
 הקצ"ה שחי רפואות למכת המן. ראשונה שנישאת אסתר למלכות,
 שני' שהגיל מרדכי את המלך מן המיתה: ר' יוס'.

פרשה ג

וישם את כסאו מעל כל השרים, שהגדול גדול קודם וקרוב
 לרסא המלכות. כורעים ומשהחיים לו מפני גדולתו וכולם היו כפופים
 לו. צוה לו, לזה בשבילו: ר' שמ'. ומרדכי לא יכרע, בכלן סחם
 מפני מה לא יכרע ולאחריו מפרש. יהי כאמרם אליו יום ויום ולא
 שמע אליהם ונ'. פתר' כאומרם אליו יום ויום מדוע אתה עובר
 את מצות המלך השיב להם תשובה מפני שיהודי הנכי ואין משפט
 יהודי להשתחוות ולכרוע בלתי לה'. וירא המן כי אין מרדכי כורע
 ומשתחוה לו, בתחילה עד שלא הגידו להמן שאין מרדכי כורע
 ומשתחוה לו לא נחן דעתו לראות אם משתחוה אם לאו סבור הי'
 שהכל משתחוים לו במצות המלך, כיון שהגידו לו שאינו משתחוה לו
 נחן דעתו לראות אם משתחוה הוא לו ומשראה שאינו משתחוה לו
 וימלא המן חימה. ויבו בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו כי הגידו לו
 את מרדכי, אילו הגידו לו שמרדכי משאר אומות לא הי' מעלה
 בדעתו להשמיד את כל עמו שלא יוכל לאבד אומה שלימה מפני איש
 אחד אבל כיון שהגידו לו שהוא מזרע היהודים ואין לך אומה חלשה
 כישראל אומה שעה ויבקש המן להשמיד את כל היהודים אשר בכל
 מלכות אחשורוש עם מרדכי. בחדש הראשון הוא חדש ניסן. הפיל
 פור הוא הגורל לפני המן, מלא אחר שבקש להפיל פור הוא הגורל
 מה שקורין בלשון עברי גורל קורין בלשון פרס ומדי פור וזהו גורלו
 לפניו באחו יום ובאחו חדש יעלה בידו לאבד שונאיהם של ישראל
 והתחיל להפיל פור מחדש ניסן שהי' עומד בו והי' מפיל על כל חדש
 וחדש ומכל חדשי השנה לא עלה בידו עד חדש שנים עשר, בו עלה
 הגורל שתעמוד לו שעה לאבד שונאיהם של ישראל ואחר כך הפיל פור
 בכמה ימים בחדש והפיל מיום אל יום ולא עלה גורל עד שהגיע
 לשלשה עשר יום בו, לכך נקוד ומחדש בניגון לרע^א להפרידו מחיבה

^א (אולי צ"ל חביר וקאי על נגינה שבמלת ומחדש.

שלאחריו להעמידו לזר, ללמדך שמהדש ניסן שהי' עומד בו הי' מפיל
 פור והולך ולא נופל לו אלא עד חדש שניס עשר הוא חדש אדר,
 וכיון שנפל לו הגורל אותה שעה ויאמר המן למלך אחשוורוש ישנו עם
 אחר מפוזר ומפורד בין העמים, אין לך אומה שפלה כמוה מטלטלת
 וגולה בין האומות: ר' יוס'. ודחיהם שינוח סבל עם, שאין מחתנים
 בנו. ואח דחי המלך אינם עושים. כאשר המלך מנוה לעשות חיל
 ולבא ביום השבת הם אינם רוצים לילך ומורדים בך: ר' שמ'. ושמא
 תאמר יש צהן הגאה למלכות לך נאמר ולמלך אין שוה להניחם,
 לא נוח לך להנח מתני. עשרת אלפים כבר כסף, ולא להניח אגוה
 שאין לך הגאה מהם כמו שמפרש אם על המלך טוב וגו'. עושי
 המלאכה, כלי כסף וזהב למלך. ויחנה להמן, ויחן אותה על יד
 המן לא נאמר שאם הי' כתב כן הי' משמע שנחנה לו לגדולה וחשיבות
 דוגמא ויחן אותה על יד יוסף אבל עכשיו שכתב ויחנה להמן נחנה
 לו לעשות בה חונם כדי לשלוח להשמיד היהודים על חותמו: מבין
 שניהם. ויאמר המלך להמן הכסף נחון לך, אילו היית שוקל הכסף
 לאבד אומה שיש בה הגאה למלכות שמא הייתי מקבל אבל באומה
 של מלכות אין שוה להניחם איני חפץ בכסף שלך ליעלו חנם אלא
 הכסף נחון לך, פתרונו עוזב לך כמו ולא נתן סיחון את ישראל וגו'
 והם לעשות בו כעוב בעיניך: ר' יוס'. אחשדרפנים, ענינו יורה
 עליו דמיון של פחות: ר' שמ'. אל מדינה ומדינה ככחבה ואל עם
 ועם בלשינו, שאם הי' במדינה הרבה לשונות הי' השליח קורא את
 הכתב בכל לשונות הגוים הגמלאים במדינה: ר' יוס'. ונשלוח, כמו
 ונשלוח ספרים ומקרא קצר הוא ופתר' לשון כפול כמו נשאל נשאל
 דה', נלחום נלחם: ר' שמ'. ושללם לבנו, שאם ימאן אחד מהם
 לשלח יד בהם יטול שללו ויעשה בשכר: ר' יוס'. לבנו, מן צח
 כמו לבוב מן סבב: ר' שמ'. פחשגן הכתב, פתר' הכתב. גלוי לכל
 העמים שיהיו מכירין בני המדינה כל אחד ואחד כתב מדינתו ולשון
 עמו עד שיהי' גלוי ובאר היטב לכולם. דחופים, ענין בהלה שיצאו

מזבילים ודחופים. והדת נחנה בשושן הבירה, שנגזרה גזירה צעיר:
 ר' שמ'. . . והמלך יהמן ישבו לשתות, מתוך שמחה שעשו לחשבותם,
 והיהודים שבעיר שושן נבוכים נעים הנה והנה מתוך יגון, וכן נבנו
 עדרי. הלאן כי אך מרעה להם נעים הנה והנה באפס מרעה: ר'
 יוס'. . . נבוכה, ואין בו רק יסוד שורש ויאמר נבוכה כמו נסוגה
 נמוגה: ר' שמ'.

פרשה ד'

ויבא ער לפני שער המלך, ולא בחוק שער המלך כי אין לבוא
 אל שער המלך בלבוס שק: ר' יוס'. ודחו, דבר המלך וגזירתו. יוצע
 עשו יטעיהם שק ואפר להחאבל. יוצע, משקל חוק כמו שובר, חוסר,
 קודש, חורש: ר' שמ'. ותחלחל, נתחלחלה מאד מאד ולשון צריס
 וחבלים הוא כמו יחילו עמים, וחיבה כפולה הוא כמו וקעקע, פס
 פסגי, ויחמרמר: ר' שמ'. על מרדכי, אל מרדכי: ר' שמ'. לדעת מה
 זה; מה זה שננטער כל הצער הזה ושמא יאמר פלוני עשה לי כך
 וכך שאל לו על מה עשה לך מה עשית לו שכך ליערך: ר' יוס'. ויגד
 לו מרדכי את כל אשר קרהו, שכחב המן לאבד שונאיהם של ישראל.
 ואת פרשת הכסף, פתח' פי' מספר הכסף. אשר אמר המן לשקל
 על גנוי המלך, כמו אל גמי. ביהודים, כדי לאבדם. ושמא תאמר המלך
 לא שמע לו לאבד עם חנם בלא משפט: ר' יוס'. לכך פחשגן, פתח'
 העתקה כחב הגזירה אשר נגזר בשושן להשמידם נתן לו. עליה, כמו
 חלי'. על עטה, בשביל ישראל. על מרדכי, כמו אל מרדכי: ר' שמ'.
 אחת דחו להמית, שאר בני אדם שנשפטו לפני המלך הללו מחייבים

והללו מוזכרים, הללו דנים לחובה והללו דנים לזכות אבל כל אשר יבוא לפני המלך אשר לא יקרא דחו אחת פסוקה להמית. לבד מאשר יושיט לו המלך אח שרביט הזהב וחי', ואם תאמר גם לך יושיט שאת מעלת חן לפניו לכך נאמר ואני לא נקראתי לבוא אל המלך. כי אם החרש תחרישי בעת הזאת רוח והצלה, שכשהק' רוחה איש מפגיע על ישראל הוא בכבודו מושיעם בעת לרחס. זאת וביח אביך האבדו, בעון שהחרשתם. ושאת תאמרו נתלה זמן לאבד שונאיהם של ישראל עד שנים עשר חדש שעד שאני הולכת בלא רשות וישפטוני משפט מות אחתין עד שהקרא לבוא אליו ואז אבקש מלפניו עליהם לכך נאמר ושי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות, מלך זה הפכפך הוא, אחמול אהב את וסתי ולשעה העבירה מן המלכות ונחנה לך, שאת מחר ימלא עון גם לך ותסוב המלכות לאחרת, לפיכך עד שאתה במלכות אל תחרישי בעת הזאת: ר' יוס'. ותאמר אסחר, אמרה אל השליח דברי', ואם אהי' הרוגה ואבודה בשבילם. יעבור מרדכי, בחוך העיר לזנות לכל היהודים להתענות שלשה ימים הללו:

פרשה ה'

ביום השלישי, של תענית. וחלבש, בגדי לבושה וקושטה אח עלמה. וחנע, הגיעה צראש השרביט: ר' שמ'. ויאמר לה המלך מה לך אסחר הם' ומה בקשתך עד חצי המלכות, מה שלא ניקראת ובאת בלא רשות ובכפך שמת נפסך אני⁹ יודע שאין זה חונם אלא שאלה ובקשה גדולה באת לבקש ממני והנני מבטיחך שאם יהא בקשתך

⁹ ככ"י איני.

עד חלי המלכות שחטש. ותאמר אסתר אם על המלך טוב יבא המלך
 והמן היום אל המשחה אשר עשיתי לו, כי היתה יראה אם תדבר
 דברי' לפני השרים הרבה אוהבים להמן והרבה שונאים לישראל ויהיו
 מבטלים דברי'. ויאמר המלך לאסתר במשחה היין מה שאלתך וינחן
 לך ומה בקשתך, יודע אני שלא על עסקי' משחה סכנת בנפשך שבאת
 בלא גקראת לבוא אלי ללא על. עסקי' שאלה ובקשה גדולה ושאלה
 עד חלי המלכות וחטש. יבא המלך והמן אל המשחה אשר אעשה
 להם, שרוב משחה מעלים אהבה. ומחר אעשה כדבר המלך, מחר
 אשאל שאלתי ובקשתי: ר' יוס'. ויחאפק שלא הראה את חמתו:
 ר' שמ'. ויספר להם את כבוד עשרו, אם תאמר הרבה עשירים
 בעולם ואעפ"כ אין כח בהם לשלוח יד באחרים מפני כבוד עושרם כי
 יחידים הם לכך נאמר ורוב בניו. ושמה תאמר גם לאדם שיש לו
 עושר ורוב בניו אין כח בן לפשוט ידו בגדולים לכך נאמר ואת כל
 אשר גדלו המלך. ושמה תאמר מרדכי אהוב למלך יוחר ממני שקרבהו
 לשבת בשער המלך לכך נאמר ואת אשר נשאו על השרים ועבדי המלך.
 ושמה תאמר אם המלך אוהב אותך אבל המלכה אינה אוהבת אותך
 למחור מרדכי בדיך לכך נאמר ויאמר המן אף לא הביאה ונ': ר'
 יוס'. קרוא לה, מזומן. וכל זה, וכל הכבוד זה נחשב לי כאין מפני
 ההימה שמרדכי מרגיזני שלא להסתחוות לי. ובא עם המלך, ויחן לך
 רשות לתלותו:

פרשה ו'

נדדה שנה המלך, נדדה שנתו מעיניו ולא הי' יכול לישן ויאמר לעבדיו
 להביא את ספר זכרונותיו כדי שיהא מטייל בהם. מה נעשה, מה היא אשר
 שלום לו על כך. יקר, הוא שם דבר ולא מפני שהוא דבק הוא בחטף אלא

יש דברים הרבה כמהו שהוא שם דבר כמו דבש, אדר, כרך, כפר:
 הרב. על זה, על מעשה הטוב אשר עשה עמי. מי בחצר, סבור
 הי' שהיו גדוליו וחכמיו בחצר כדי שישאל להם מה לעשות ולגמול לו.
 יוחר ממני, כי בכל השרים והפרחמים אין כמוני. יביאו לבוש מלכות,
 לבוש של מלוכה הי' לו למלך שלא הי' לבשו כי אם באותו יום שהועמד
 להיות מלך וביום שנחחדשה לו המלוכה, וכן סוּם אשר רכב עליו
 המלך, וכן כתר. מלוכה אשר ניתן בראשו של מלך ביום שעמד למלוך.
 ונחון הלבוש והסוס, והוא הדין לכחר אלא שהלבוש נריך להלביש
 והסוס נריך להרכיב הולרכו להזכיר והכחר שאדם עלמו עונה על
 הראש לפיכך לא הולרך להזכיר. נרחף, נבהל. וחפוי ראש, כסוי
 ראש, בושח וכלימה חפוי פניו. אם מורע היהודים סרדכי אשר
 החילוח לנפול לפניו לא חוכל לו, שאר בני אדם שלא באו מורע
 היהודים מחגרים זה בזה, מי שגדול מחבירו וחזק מחבירו בעושר או
 בגדולה או ברוכ בניס מפיל את חבירו אין בהם חלוי של זה ולא
 באו"ה של זה להבליג שוד על עו ולהגיל חזק ממנו, אבל אלהיהם של
 יהוד' כוחו גדול ואע"פ שעשרך וכוחך וגדולתך גדולים לא חוכל לו
 שאלהיהם גדול ורב כח וכל הגוים כאין נגדו ולא חוכל לו כי נפל
 חפול לפניו. עד שהכמים מבקשים ליתן לו ענה היאך ינצל ולא
 הספיקו לגמור הדבר אלא עודם מדברים וסריסי המלך הגיעו:

פרשה ז'

ויאמר המלך לאסתר גם ביום השני וגו' וחען אסתר המלכה
 ותאמר חנן לי נפשי כשאלתי ועמי בבקשתי, אחי אומר אם השאל
 עד חצי המלכות שתחן איני שואלת לא חצי המלכות ולא עשירית
 המלכות ולא אחד ממאה אלא שאלה קטנה איני שואלת מאתך שתינתן

לי נפשי בשאלתי ועמי צדקשתי. כי נמכרנו, כי נמסרנו לחי ועמי.
 ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי, שהרי לא קלרה ידך מפרות
 וכח יש בך להגיל אבל אחר ההרג אין מלך בשר ודם שיכול להשיב
 את הנפש אל ההרוג. כי אין הצד שיה וכו'. בדבר זה שנמכר
 לעבדים ולשפחות אין הצד שיה להשיב את המלך שכשירגיש המלך
 ישיב הממכר ועובר, שחיבת כי נותן טעם לדבר. ויאמר המלך אחשוורוש
 ויאמר לאסתר המלכה מי הוא ואיזה הוא, שחיס"ו) אמר לה לפיך
 כתוב בפסוק ויאמר ויאמר שתי פעמים אמירה ראשונה אמר לה מי
 הוא זה, ואף כשאמר לך אני לשאל עליו איזה הוא היכן הוא,
 אם ישנו בכל מדינות מלכותי יכולני לשלוח אחריו ולקחתי אותו משם
 ואם אינו במלכותי מה אני יכול לעשות חה היא אמירה שנייה ששאלה
 איזה הוא בלחה מקום הוא. ויאמר אסתר איש צר ואויב המן
 הרע הזה, בחשונה אחת השיבה לו על שתי אמירות, על אמירה
 ראשונה ששאל לה מי הוא זה השיבה אותו המן הרע, ועל אמירה
 שנייה שאמר לה איזה הוא בקרוב או ברחוק השיבה אותו לא מעבר
 לים הוא ולא בקצה ארץ הוא אלא המן הרע הזה: ר' יוס'. נבעת,
 נבאל כמו בעותי חלקי יערטוני: ר' שמ'. והמלך קם בחמתו ממשחה:
 היין, לא הספיק לגמור. הסעודה מפני חמתו שבערה בו: ר' יוס'.
 לבקש רחמים. על נפשו כי כלחה, שהרי נגמרה אליו הרעה מאת
 המלך על אשר קם בחמתו ממשחה היין והמן נופל לבקש רחמים
 והגלה מאסתר: ר' שמ'. ויאמר המלך הגם לכבוש את המלכה, עם
 כעם שהכעסתי באת לכבוש את המלכה עמי בבית. חפו, בזה
 וכלימה. גם הנה העץ אשר עשה המן, פחר עוד לבד רעות הללו
 עשה רעה אחרת שעשה עך לחלות את מרדכי אשר דבר טוב על המלך.
 וחמת המלך שככה, אותה חימה שקם בה ממשחה היין שככה:

פרשת ח'י

את בית המן, בני ובני בנותיו נתן לה לעבדים. ומרדכי בא
 לפני המלך כי הגידה אסתר מה היא לה, כשבאה לבקש מלפניו על
 עמה ועל מולדתה. וחשם אסתר את מרדכי על בית המן, להיות ארון
 על נכסי המן ועל נפשות ביתו. והפול לפני רגליו וישט המלך את
 שרביט הזהב, כדי להעמידה. וכשר הדבר לפני המלך, להחיות עם
 שלא חטא שלא לאבדס יוחר ממה ששלח המן ספרים לאבד אומה
 חנם. וטובה אני בעיניו, שאני ראוי למלכות ששמה בתחילה כשהמליכני
 חילו הי' יודע בעמי ובמולדתי שגם הם עמדו מלכים אם טובה אני
 בעיניו יכתב להשיב את הספרים: ר' יוס'. כי איכבה אוכל, כי
 האיד אוכל לעמוד ולקיים. ואראה לרוח עמי. באבון, באבד בני
 של מולדתי: ר' שמ'. הנה בית המן נתתי לאסתר ואחם כחבו על
 היהודים כטוב בעיניכם וגו'. קל וחומר' הוא זה הנה בית המן שהיה
 גדול שבשרים נתתי לאסתר ואוחו חלו על העץ על אשר שלח ידו
 ביהודים דבר קל מה להשיב את מחשבתו אשר חשב על היהודים
 על אחת כמה וכמה, כשם שהוא כתב לאבד את כל היהודים ואחם
 בעצת המלך וגם אחם כחבו על היהודים כטוב בעיניכם כשם
 המלך וחתמו בעצת המלך. כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום
 בטבעת המלך, ונתן ביד לאבד את כל היהודים חין להשיב פחד'
 חין לבטל אותה גזירה אם לא על ידי כתב אחר שיכתב בשם המלך
 ונחתם בעצת המלך. וישלח ספרים ביד הרצים בסוסים רוכבי
 הרכש האח' בני הרמכים, רלים ששלח המן לה' נאמר בהן רוכבי
 סוסים ורלים ששלם מרדכי נאמר בהן רוכבי הרכש האחשת' כדי לקדם
 שלוחים הראשונים: ר' יוס'. (כתוב בגליון ורוכבי רכש האחשתרנים
 סוסים שיש להם שמונה רגלים וקלים לרוץ) ולעסור על נפשם, לנקום
 נקמתם על נפשם להכרית שונאיהם ורדפיהם. ביום אחד, ינקמו
 נקמתם בכל המדינות והוא שלשה עשר באלול. ורחופים, נחוצים.

והרח נחנה. גזירה אשר גזרו על עמים אשר גזרו על ישראל כך הפך עליהם
 לרעה מדה במדה: ר' שמ'. ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות חבלת
 וחור, פתר' ומרדכי ילא מלח המלך לשלוח ספרים לבטל גזירת המן כמו
 שנחן לו רשוח. כל עומת שאמר למעלה ומרדכי ידע את כל אשר נעשה
 ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק ואפר וילא בחוך העיר, באוחו הלשון הוא
 אומר עכשיו ילא מלפני המלך בלבוש מלכות וכן כל הענין בלשון שנכתב
 פורענותם של יהודים בו בלשון נחן הסופר דעתו לכחוב שמחחס
 כשבאה להם. כל עומת שאמר למעלה אבל גדול ליהודים הוא חור
 ואומר ליהודים היחה אורה. כל עומת שאמר למעלה שק ואפר יונע
 לרבים חור ואומר ורבים מעמי הארץ מחייהים:

פרשה ט'

וא"ש לא עמד בפניהם, לא עמד אדם בפרך ללחום לנגדם,
 ושחא מפורד ומפורד בין העמים אחד בעיר ושנים במשפחה האין
 נחנו להם שרי המדינות לשלוט בשונאיהם, לכך נאמר וכל שרי המדינות
 והאחשתר' והפחות מנשאים את היהודים: ר' יוס'. כי נפל פחד
 סרדכי עליהם, לפי שהי' שר ושופט עליהם ומשנה למלך ומחיייראים
 הימנו. הולך וגדול, הולך ופעול כי גדול אינו שם דבר: ר' שמ'.
 ובביוה לא שלחו את ידם, שלא יאמרו בשביל ממונס הרגוס ולא
 מפני שהם שונאים אותם. ויאמר המלך וגו' הרנו הי' ואבר, לאבד
 היו זריוס. חמש מאות איש ואח עשרת בני המן ובשאר מדינות
 המלך מה עשו, כאילו הי' מלטער על הדבר ומחוך דאגה אמר
 בשושן הבירה שהי' להם לירא שלא להרג הרג רב בעם המלך מפחד
 המלך הרגו היהודים ולאבד חמש מאות איש קל וחומר בשאר מדינות
 המלך שאין המלך שרוי במדינה מה עשו, ושחא תאמר שאני ניחם

על שאמרחי לך במשחה היין מה שאלתך וינתן לך גם ענה במקומי
 אני עומד מה שאלתך וינתן לך וגו' : אמרה לו אם בעיניך דבר
 גדול שהרוו בשונאיהם חמש מאות איש בעיני הוא דבר קטן אבל
 אם על המלך טוב לעשות את שאלתי ינתן גם מחר ליהודים אשר
 בשושן לעשות כדח היו' ולא עשרת בני המן שהרגום כבר יתלו על
 העץ לאחר מיחתן להפחיד את האויבים אשר לא יריומו ידם עוד
 נגד ישראל. ועסוד, ופעול. על נפשם, פתח' על מבקשי נפשם.
 ונחמאויביהם, פתח' כדי לנחמאויביהם ואומר (ש"ב) והניחותי לך מכל
 אויביך : ר' יוס'. ביום שלשה עשר, אוחס יהודים אשר בשאר
 מדינות המלך הרגו בשונאיהם ביום שלשה עשר ועשו יו"ט למחרתו
 ביום ארבעה עשר, והיהודים אשר בשושן הרגו בשלשה עשר ובארבעה
 עשר ועשו יום טוב בחמשה עשר : ר' שמ'. על כן היהודים הפרזים
 היושבים בערי הפרוזת, שלא נקמו בשונאיהם אלא בשלשה עשר בלבד
 עושים את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשחה ויו"ט ביום
 שנמו בו מאויביהם, והיהודים אשר בשושן נקהלו על אויביהם בשלשה
 עשר ובארבעה עשר בו. לכד עושים יום חמשה עשר יום משחה
 ושמחה : ר' יוס'. ומשלוח, שם דבר כמו מזמור ומגדול : ר' שמ'.
 ויחזוב מרדכי את הדברים האלה, כל האמור למעלה כי לא נתקנא
 המן במרדכי וכי לא נישאת אסתר למלכות וביטלה גזירתו הכל נחב
 מה ראה לעשות משחה ומה הגיע אליהם, זו גזירת המן וישועת
 אסתר ומרדכי. להיות עושים את יום ארבעה עשר לחדש אדר,
 היהודים הפרזים : ואת יום חמשה עשר בו. היהודים אשר בשושן
 בכל שנה ושנה. ומשלוח מנח איש לרעהו, שאינו לריך לו. ומחנות
 לאביונים, מפני שהם לריכוס. וקיבל, וקבלת היהודים. אשר החלו
 לעשות, כך כתבו להם אחימו בית ישראל אשר בכל מדינות המלך
 אחשורוש אודיע לכם שכבר החלו לעשות במקומנו בארבעה עשר
 ובחמשה עשר באדר. ואת אשר כתב מרדכי עליהם, שינהוג הדבר
 לדורות ומה ראו לעשות יום טוב ומה ראה אחשורוש שגור להשמיד

להרוג את כל היהודים. כי הזמן בן המדתא צורר כל היהודים חשב
 על היהודים לאבדם, כענין הזה הי' כתוב באיגרת איש אחד קם
 עליו להאבידנו בימי המלך אחשורוש והמן האגגי שמו, והיתה לו
 אחות מורע בנימין ושמה אסתר וחלקח אל המלך ובבואה לפני המלך
 לבקש מלפניו על עמה אמר המלך עם הספר שכבר הגיע לכם מפעם
 הראשון להעביר את רעת המן האגגי לבד מדברי האגרת הראשונה
 אמר דבר זה שישב מחשבתי הרעה אשר חשב על היהודים על
 ראשונים וחלו אחיו ואת בניו על העץ יודע לכם אחינו בית ישראל
 שכבר חלו אחיו ואת בניו על העץ, כי באגרת הראשונה לא נכתב
 כי אם להעביר את רעת המן אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם
 אבל לא נכתב באגרת זאת מה ראו על ככה שגזרו להשמיד ולהרוג
 ולאבד את כל היהודים ומה ראו עבשיו שגזרו שיהא הדבר נהפך
 אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם כי השעה היתה לחוקה לא
 היתה השעה להאריך באיגרות ולא כתבו בהן כי אם להעביר את
 רעת המן האגגי אשר ישלטו היהודים בשונאיהם כי הרלים ילאו
 דחופים בדבר המלך ולא הי' פנאי להאריך, אבל באיגרת הפורים
 הזאת השניח הודיעו ליהודים אשר בכל מדינות אחשורוש ומה ראה
 אחשורוש לשעבר שגזר להשמיד את כל היהודים, ומה ראה עכשיו
 להעביר את רעת המן האגגי, ושישלטו היהודים המה בשונאיהם
 ולעשות ימי משחה ושמחה, הכל כתבו להם באגרת הפורים הזאת
 השניח דכתי' ויכתב מרדכי את הדברים האלה וישלח ספרים וגו'
 לקיים עליהם להיות עושים את יום הרבעה עשר לחדש אדר ואת
 יום חמשה עשר בו בכל שנה ושנה. קימו וקבלו היהודים עליהם
 ועל זרעם, כשהגיעה האיגרת הזאת אליהם שכתב מרדכי עליהם
 לעשות ימי משחה ושמחה בכל שנה ושנה והם מקיימים עליהם ועל
 זרעם, ועל כל הנלוים עליהם, אלו הגרים כענין מאמר ונלוה הגה
 עליהם, ולא יעבור להיות עושים את שני הימים האלה וגו'. והימים
 האלה נזכרים, על ידי מקרא מגילה, ונעשים, ימי משחה ושמחה

ומשלוח מנחת איש לרעהו ומחנות לאביונים: ר' יוס'. לא יעברו:
 לא יפסקו. לא יסוף, עד חוס מתרגמי' עד דסף, יסוף מן סף,
 יסור מן בר, ישוב מן שב: ר' שמואל'. את כל חוקף, פתח כל
 חזק שיוכל לעשות בדבר. לקיים את איגרת הפורים הזאת השנית,
 פתח' לקיים את איגרת השנית שכתוב בה לעשות פורים. לקיים
 את ימי הפורים האלה בוסניהם, כמקיים יי) דברי הנזמנות חתקחם.
 ומאמר אסתר קיים דברי הפורים, פתח' ליווי אסתר כמו ולת מאמר
 מרדכי אסתר עושה: ר' יוס'. קיים, כמו איצד ושיצר: ר' שח':

פרשה י'

וישם המלך אחשורוש מס, לפי שכתוב למעלה והנחה למדינות.
 עשה שב וישימם למס עובד. וכל מעשה חקפו וגבורתו ופרשת גדולת
 מרדכי הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס.
 פתח' דברי נסים וגוראות שריוכין לפרסום הנם כתבתי לך בספר זה
 ודברים שאין חלל דברי טיולים כגון מעשה חקפו וגבורתו של
 אחשורוש ופרשת גדולת מרדכי אשר גדלו המלך שהם דברים של חול
 אין כדי לכחבם כאן שהרי מגילה זו נאמרה בלשון הקודש ונכתבה
 בין הכתובים ואם רטוך לטייל בדברים של חול במעשה חקפו של
 אחשורוש וגבורתו ופרשת גדולת מרדכי הלא הם כתובים על ספר
 דברי הימים למלכי מדי ופרס.

כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וגדול ליהודים ורצוי
 לרוב אחיו, לימדך שמקלה אחיו שלא היל רטי להם שהיו מלינים

אחריו לומר ראו מה עשה לנו מרדכי שנחגר בהמן ועל ידו נמכרנו
 להשמיד ולהרוג ולחבד לולי ד' שהי' לנו שלב מלכים בידו והטה לב
 המלך לטווח אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם: ר' יוס'. לרוב
 אחיו. לא דקדק הכתוב הוא הדין לכל אחיו לפי פשוטו: ר' שמו'.
 וזרש בעב לעמו. לפני המלך והשרים ודובר שלום לכל זרעו:

ת"ם

פירושים על רוח לר' יוסף קרא לרשב"ם לרונש לר' מנחם בר חלבו ולאיש פלוגי ז"ל

פרשה א'

שפוט, לשון פעול. ויהי בימי שפוט השופטים, לפני מלך
מלך לבני ישראל נהי' הדבר הזה שהיו נשפטים על ידי רועים שופטים.
ויהי בימי, ויהי רעב, כך נהגין בכמה מקומות שחי הויות חמפות,
והיו המים אשר תקח מן היאר והיו לדם ציבשת: ר' שמ'. ויהי
בימי שפוט השופטים, בא הכחוצ ללמדך האך נחגלגל הדבר
שאלימלך שהי' מאלופי יהודה והי' יכול לישא לבניו מן הגדולים שבשבת
יהודה מה להם שנשאו נשים מואציות ועל ידי שנחגיירה רוח לשם
שמים מה פועל נשחלמה שיגאה ממנה מלכות: ר' יוס'. וילך איש,
עשיר גדול הי' ופרנס הדור וילא מפני ארע העין שהיחה עינו ארה
בעניים הבאים לדוחקו לכך נעש: ר' שלמ'. ואינו פשט כי לא
מפני ארע העין ילא אלא מפני הרעב כמו שנאמ' וחשב משדה מואב,
כי שמעה צעדה מואב כי פקד ד' אה עמו לחם להם לחם, אלמא
חזין שמפני הרעב ילא. בשדה מואב קנפונ' ש' בלעו. אפרחיים,
קד נקראים על שם מקומם בית לחם ואפרח אהת היא שנאמר
ותקבר בדרך אפרח היא בית לחם. איש נעמי, בעלה של נעמי:
ר' שמ'. וימת אלימלך, ללמדך אילו הי' קיים לא הי' מניח לבניו
שישאו נשים נכריות: ר' יוס'. גם שניהם, כבר מח אלימלך ואחרי

קן מחו גם שני בניו אחריו: ר' שמ'. גם שניהם, מהו גם בתחילה
 לקו בממונס ומחו גמליהם ומקניהם ואחרי קך מחו הם: ר' שלמה.
 כי שמעה, כבר שהרי נפקדו בני עירה והי' טובע בארץ. לשוב,
 כדי לשוב: ר' שמ'. וחצא מן המקום, למה נאמר הרי נאמר משמ'
 מהיכן חסוב אם לא חלא ממקום שהיתה שם אלא מגיד שיצאת
 לדיק מן המקום עשה רושם פונה זיוה פונה שבהה של העיר: ר'
 של'. יעש ד' עמכם חסד כאשר עשיחם עם המתים ועמדי,
 שאפע"פ שמחו בני' עזבו ארץ מולדתן וילאו עמה: ר' יוס'. יתן ד'
 לכם ומצאן מנוחה אשה בית אשה, כאלו אומרת טוב לכם שתהיו
 שואות בארץ מולדתכן ומלאן מנוחה אשה בית אישה משתהיין מתגלגלות
 עמי בארץ נכרי'. וחשק להן, נשיקה של פרישות בנהג שבועלם שכל
 הפורש מריעו נוסקו והולך. וחא' לה כי אחך נשוב לעמך, היא
 אומרת להן יתן ד' לכם ומלאן מנוחה אשה בית אישה, והן משיבות
 לה כי אחך נשוב לעמך כלומר אין אנו שואות מעתה אלא לעמך,
 והיא משיבתן שובנה בנותי למה חלכנה עמי, אם להשא לבני
 עמי אתם שבות עמי אין אדם מישראל מניח בנות ישראל וישא אחק,
 ושחא תאמרו חני שהחלותי להתחתן בכם יהיו לי בניס והיו לכם
 לאנשים לכך נאמר העוד לי בניס במעי והיו לכם לאנשים. שבנה
 בנותי לכנה כי זקנתי מהיות לאיש כי אמרת ייש לי תקוה,
 פחר' לפי' אם הייתי בימי נעורותי שהייתי יכולה לומר יש לי תקוה
 להוליד בניס, או לפי' הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בניס, הלהן
 חשברנה, ענין תקוה כמו אליך ישברו. עד אשר יגדלו, הלהן
 חלפנה. הלהן הענינה, שהינה יושבות עגומות בשבילם מלהחמוה
 הוא. ר' שמ' ור' יוס' תרזייהו אמרו חענינה ענין עיגון היא מגורת
 ענה, כאשר יאמר חענינה מן עשה חבנינה מן בנה, אבל רבנא
 שלמ' אומר חענינה לשן איסור כלל כמו עג עונה ועמד בחוכה.
 ולא יתכן לפרש לשון עיגון שהסן הי' לינקד הל"ן דגש או לכחוב שני
 מנ"ן. אל בנותי כי מר לי מואד מכם, מר לי מאד יותר מכם,

שחם איפער לכס להינשא לחשים חבל אישי זבני שמחו אי איפער
 שיסבו עוד וגם אני זקנתי מהיות לחים, וכן מפרש והולך. כי יצא בי יד ה'
 פתרונו כי ילא ולא בכס. יד. מכה כמו הנה יד ד' הוה. וחשאינה
 קולן וחבכינה עוד. בכי' של פרישות. ותשק ערפה לחמחה, יכס
 לפרוש ממנה ולחזור למקומה ורוח דבקה בה. ותאמר הנה שבה
 יבמתך אל עמה ואל אלהי' שובי אחרי יבמתך, אל עמך ואל
 חלקיך: ר' יוס'. הנה שבה טעם למעלה בשי"ן לשון עבר הוא, חבל
 צבקר היא שבה טעם למעלה בבי"ח ולשון הוה וכן כולם, וכל ריעי'
 מחפחדים²) בטעמיהם בין לשון הוה ללשון עבר. אל חפגעי, כמו
 אל חפגע צי: ר' שמ'. כי אל אשר חלבי אלך, לפי שאמר למעלה
 וחלכנה בדרך לשוב אל ארץ יהודה היא אומרת כי אל אשר חלכ
 אלך. ובאשר חליני אליך, מוטב ללון עמך כאורח נטה ללון ולא
 להשקע במקומי בפלטים חסובים. עמך עמי ואלקיך אלקי, לפי
 שאמרה למעלה הנה שבה יבמתך אל עמה ואל אלהי' וגו' היא משיבה
 עמך עמי ואלקיך חלקי. באשר חמות אמות ושם אקבר, פחה'
 עד יוס המיתה לא אפריד מך, כמו שמפרש בסוף המקרא כי
 חמות יפריד ציני ובינך, חבל בעודנו בחיים לא נפרד אשה מאת
 רעותה. ושם אקבר, פחה' גם כשאמות חבקש שיקברו אותי חלך
 מפני אהבה שהיתה ביננו בחיים. ולפי דרכינו מהוך דקדוק הלשון
 שאמרה הנה שבה יבמתך אל עמה ואל אלהי' חמה למד שחגיגת
 כששחם לחלון וכליון, שאין הלשון של שבה נופל אלא באשה שחגיגתה
 ועכשו שבה לקדמותה אל עמה ואל חלקי: ר' יוס': כה יעשה ה'
 לי, כאדם ששבע לחבירו בלשון וכה יוסיף לי טובה אם יפריד ציני
 ובינך שום דבר כי אם חמות: ר' שמ'. כי אני אשר חלבי אלך,
 מכאן אמרו גר שבה להחגיג מודעין אותו מקלת עונשין שחם בא
 לחזור בו יחזור, שמחוך דברי' של רוח חמה למד מה אמרה לה נעמי

חסור לנו לנחת חזק לחחוס בשבת חמרה לה לאשר חלכי חלק, חסור
 לנו להחייחד נקבה עם זכר שאינה אשה שלו חמרה באשר חלכי
 חלין, עמינו מובדלין בשש מאות ושלש עשרה ממות חמרה לה עמך
 עמי, חסור לנו ע"ז חמרה לה וחלוקי חלכי, ארבע מיתוח נמסח
 לבית דין חמרה לה באשר חמתי חמות, ושתי קברות מחוקנין לבית
 דין אחד לנסקלין ולשרפין ואחד לנהרגין ולנחנקין חמרה לה שס
 חקבר: כה יעשה ד' לי, כאשר החחיל להרע שינאה ידו בי להמית
 חוסי ולירד מנכסי, חס יפריד ביני וביך כי חס חמות, וחחלל לדבר
 חלי, מכאן חמח חין מרצן עליו ואין מדקדקן עליו: רבי שלמה.
 וחרא כי מחאמצת היא ללכת אחת, דברי רוח שאמרה אל חפגעי
 בי לעובך לשוב מאחרוך וכו' חמח על דברי נעמי שאמרה טובי אחרי
 יבמחך. וחחלל לדבר אלי, כיון שראתה כי מחאמצת היא ללכת
 חתה חולה מלומר לה טובי וקבלה עלי' להוליכה עמה כמו שמפרש
 וחלכנה שחיהן עד צואנה בית לחם. ויהי כבואנה בית לחם וחחום
 כל העיר עליהם וחאמרנה הזאת נעמי, מלמד שנשתנו פני' מפני
 טק העמים שעברו עלי' וחמכו עלי' לומר הזאת נעמי. וחאמר
 אליהן קראן לי מרה, לאשה שכלתה ימי' בטוב ושנותי' בנעימים
 ראוי לקרות נעמי חבל לי אל חקראן לי נעמי חילוף ימים נעימים.
 קראן לי מרה, פחר' נפש מרה: ר' יוס'. וחחום, כמו וחחום, ולא
 יחכן לפרש שנחממה העיר שחם כן הי' לינקד ה"ה בפחח וחחם כמו
 וחחם וחקע וחלק וילך. חמר, לשון הפעיל כמו הרע הפר: ר' שמ'.
 וריקם השיבני, ריקם שס דבר הוא ומרמטון' בלע', וק לא יראו
 פני ריקם שס דבר הוא. ור' ענה בי, פח' העיד בי, עוונותי ענו
 בי, ממה שהשיבני ריקם כאלו העיד בי שעוונותי הטו חלה וחטאותי
 מנעו הטוב ממני. מסורה זה חפוס בידך כל מקום שחמלא ב' אחר
 עניי' הוא לשון עדות, חגי ענו בי, וענתה בי לדקתי, לא חענה
 בריעך, וחעידה בס, ומקום שלא חמלא ב' הוא לשון עני' כמו וכפיים
 מעץ יענה כך מלאחי במחברת רונש. וחשב נעמי ורות המואבי'

בלחה עמה, והלא כבר נאמר למעלה ותלכנה שחיהן עד בואנה בית
 לחם ומה לריך לומר עוד וחשב נעמי ורוח המואבי' אלא זה פתרונו
 משעה ששבה נעמי ורוח המואבי' בלחה עמה אירע הדבר שבאו בית
 לחם בתחילת קציר שעורים. ודרך זה חפוס בכל כ"ד ספרים בכל
 חקום שתמלא שכולל דבר אחד שני פעמים, הראשון לספר מעשה
 והשני פתרון ומשנעשה דבר זה אירע אחרי כן כך כמו שמלינו בסוף
 ספר שופטים וישב הכסף לאמו וכתב אחריו את חלק ומאה הכסף
 לאמו. וכה פתרון מקרא השני כשהשיב את חלק ומאה הכסף לאמו
 אוחו שעה ותקח אמו מאתים כסף ותתנהו ללורק וגו', חף כאן
 מפני שריך לומר היאך הוקרה מקרה רוח חלקה השדה לבועז הולך
 לכפול ולומר שביאחן לבית לחם הי' בתחילת קציר שעורים:

פרשה ב'

מודע, פתרונו קרוז לאישה כמו מודע לבניה תקרא. אחר
 אשר אמצא חן בעיניו, כך אמרה לה רוח לחמותה כל מי שיוכל
 ללקוט בשבלים כל אחד ואחד נוחן עינו בשדה קרוזיו איש אחר מכירו
 ואני אין לי מכיר אלא אלך לי אחר אדם אשר אמלא חן בעיניו שקבלני
 ללקוט בשדה שלו. ויקר מקרה, כך אירע המעשה שהוקרה לה
 לבוא בחלקה השדה לבועז: ר' יוס'. ויאמר לקוצרים ר' עמכם,
 מכאן לימדונו רבותי דרך ארץ ואינו פשוט. הנצב על הקוצרים, שהיה
 עומד עליהם לוחם במלאכתם: ר' שמו'. ויאמר בועז לנער
 הנצב על הקוצרים. למי הנערה הזאת, מנהג העולם כל מי שבואר
 כרמו או קולר שדהו מעמיד ממונה אחד שלא יכניס אדם נכרי ליכנס
 בתוך שדהו בשעת קצירה כי אם שארו הקרוז אליו וכשבא בועז לא
 שאל על נערו אחרות שהי' מכיר ולא גער בנערו הנצב על הקוצרים
 על מה הניח אותן הנערוה ללקוט אלא על רוח שמדמית בעיניו כנכרי'

הקפיד ושאל עלי' למי הנערה הזאת כאלו גוער בו למה נתן לה רשות ללקוט . ויען הנער הנצב על הקוצרים נערה מואבי' היא השבה עם נעמי משרה מואב , כאלו משיבו חץ זו מחמת קריבות צאה לכאן . והאמר אלקטה נא ואספתי בעמרים אחרי הקוצרים , כל זה דברי הנער .) על הקולרים שמספר לבועו שכשנכנסה זו בשדה זה ללקוט אמרה לו אלקטה נא ואספתי בעמרים אחרי הקולרים . וכתבוא וגו' זה שבהה הבית מעט , כאלו משיבו חץ לך להקפיד על דבר זה חפזי' היא כרזי' שהרי עמדה מאז הבוקר ועד עתה ולא לקטה אלא זה מעט לצורך חמותה שיושבת בבית ומלכה לה . זה שבתה הבית מעט , פתח ר' מנחם בר חלבו זה מעט לשבתה הבית . . ויאמר בועו אל רוח הלא שמעת בחי אל חלכי ללקוט בשדה אחר , לאחר שיאמר לה אל חלכי ללקוט בשדה אחר מה צריך לומר וגם לא תעבורי מזה אלא כך אמר לה אל חלכי ללקוט בשדה אחר שלא יפגעוך בשדה אחר שדבר כיעור ונוול לאשה שבחורים נוגעיה בה . אם תאמר חץ כאלו יפגעו בי נערי בעו לכך נאמר זכה חרבקין עם נערוותי ואח הנערים צויהי לבלתי נגעך , וכן חמותה אומרת לה טוב בחי כי חלתי עם נערוותי ולא יפגעו בך בשדה אחר , ושם תאמר כמו יקטור זה בעל כורחי יש לי ללכת בשדה אחר לכך נאמר עיניך בשדה אשר יקצורון והלכת אחריהן כלומר עיניך ולכך יהיו אחר הקולרים שלי ללקוט אחריהם בכל שדה ושדה אשר יקטורו . וכן גם רוח מספרת לחמותה גם כי אמר אלי עכ' הנערים אשר לי חרבקין עד אם כלו את כל הקטור אשר לי . וצמיח , ואם חתי למאה למים דרך בני אדם להיות למאים בעת הקטור מפני חוס היום . והלכת אל הכלים ושתי' מאשר ישאבו הנערים , אע"פי ששאר חביונים היוצאים ללקוט אחרי הקולרים אינם רשאים ללכת אל הכלים לשחות מאשר ישאבון הנערים

ותשתחו ארצה, ליתן לו חן ומסד. מדוע מצאתי חן בעיניך להבירני
 ואנכי נכרי, ומה ראית להבירני. ויען בועז ויאמר לה חגד
 הוגד לי, למה שני פעמים פחרו הוגד אשר עזבת אביך ואמך
 הוגד אשר עזבת ארץ מולדתך ותלכי אל עם אשר לא ידעת חמול
 שלשום, שאילו לא הי' לך אב ואם בשילחת משם הייתי חולה הדבר
 כדי להחזיק מישראל ילאת, או אילו ילאת ממקום אחר שלא ממקום
 מטרותיך ומולדתיך שאין מכירין אותך הייתי חולה הדבר כדי להגשא
 לאיש ילאת משם, אבל עכשיו אין לחלות הדבר בצורך פרנסה שהרי
 אביך ואמך קיימין ואין לחלות הדבר כדי להגשא לאיש ילאת משם
 שהרי צחוק עמך ישבת ועזבת ארץ מולדתיך ותלכי אל עם אשר לא
 ידעת וקשה לכל אדם ליקח אשה שאינו מכיר בה לפיכך אין לחלות
 הדבר שבאת לך כי אם לחסות תחת כנפיו, כל לשון חסיון בלע'
 אבר'אמ'ט'. ישלם ד' פעליך ותהי משכורתך שלמה, לפי שהאשה
 העוזבת בית אבי' ובית מולדתה ויוצאת לעם אשר לא ידעת מחסרת
 פרנסתה ומחסרת איש הראוי לה לפיכך הוא מברכה ישלם ד' פעליך
 ותהי משכורתך שלמה, פת' כל מה שחסרת בשביל שילאת לחסות
 תחת כנפיו ישלם לך הקב"ה משלם פרנסה ומנות אשר ייטב לך.
 ואנכי לא אהי', איני חשבה להיות אפי' כאלה משפחותיך. וטבלת
 פתך בחומץ, מלאן שהחומץ יפה לשרב. ויצבט לה קלי, פת' הוסיט
 לה כמו ששנינו אחרים וחוק ובית הלביטה ומפרש בגמ' מקום
 שצבטין בו. ותאכל ותשבע ותחר, לפי שאומר בסמוך וחולא ותחן
 לה חן אשר הוחירה משבעה קדם ולימדך שהוחירה. ותוחר, הי'
 לינקד ותוחר לשון הפעיל וסוף פסוק פותח התי"ו, מכל מקום לשון
 מפעיל הוא כמו היפר היתו. גם בין העמרים חלקט, שאר
 המלקטים אינן רשאין ללקוט בין העמרים שלא ישמטו השבלים מן
 העמרים אבל זו בין העמרים חלקט. ולא תכלימוה, פת' לא

חשיבו פני' ריקם נלא שקוודיט'ם בלע', כמו הגערים אשר לך היו
 עמנו ולא הכלמוס, שפחר' לא חללו מהם ולא מנענוס מכל אשר
 שאלו ממנו, וכן אין מכלים דבר בארץ שפחרנו אין אדם מונע מחבירו
 דבר, ואשט"ל אל"ער שקוודיט'ד בלע', לפי שכולם מליאים ואין
 בם אביון כמו שמפרש מקום שאין שם מחסור כל דבר אשר בארץ.
 וגם שול' תשולו לה מן הצבחים, פחר' השלך תשליכו לה מלא
 פיסת יד' שאלם חופם בשעת קלירה קורא לבתים וכן בלשון המשנה
 מלאן לבתים או כרוכות. שול' תשולו, מגזרת שלל כמו סך חסונו:
 ר' שמ'. שול' תשולו, שכת חשכו עשו עלמיכם כאלו אחס' טובחים.
 איפה לקטת היום ואנה עשית, לשון ריוח ולשון שכר כמו עשה לי
 את החיל הזה ומחרג' קנה לי, וכן וחעש הארץ בשבע שני השבע
 שפחר' הרויחה, וכן ועשת את החבואה לשל'. אנה עשית או אשיט
 וודינר' בלע'. יהי מכירך ברוך, כמו איש מאת מכירו. מה ראתה
 געמי לשאל לה איפה לקטת היום ומה ראתה לומר יהי מכירך
 ברוך אלל' כיון שראתה שהביאה איפה שעורים. ליום אחד מה שאין
 אדם אחד היואל ללקוט. אחרי הקולרים יכול ללקוט לעשרה ימים
 אחרה אין זה לקט, שמא אלל' אחד קרוצונו ליקטת היום שהבאת
 כל זה אחרה לה איפה ליקטת היום שאי אפשר להביא כל כך אלל'
 אם כן ליקטת אלל' אחד ממכירו, לפיכך היא אומרת יהי מכירך
 ברוך. וגם כי אמר אלי, לצד הטובה אשר עשה עמי היום. עד
 אם בלו, פחר' עד אשר כלו וכן אם רחץ עד אשר רחץ.

פרשה ג'

מודעתנו, מודעת שס דבר הוא כמו מודע: ר' שמ'. בתי
 הלא אבקש לך מנוח אשר ייטב לך, לגל איש שחבא נישאתו

נקרא מנוח כמו שאמר למעלה ומלאן מנוחה אשה בית אישה; אבל פעמים שאשה נשאת לאיש והוא בן בנה אין זו מנוחה שלימה, אבל אבקש מנוח אשר ייטב בך והוא בועו מודעתנו אשר היית עם נערוותיו שהוא אדם לחק ולא יבא בו בך. והנה הוא זורה את גורן השעורים הלילה, דבר מגונה הוא. לאשה לבקש איש אחד בביתו בפני ביתו מפני החשד אבל הלילה זורה הוא את גורן השעורים ובוהי בלט בנתח וגלית מרגלותיו ושכבת. והוא יגיד לך את אשר תעשין, אם יקחך לאשה או ישיאך לאחר. תעשין, כמו שיאמר לרבים תעשו תעשון כן יאמר לנקיבה תעשי תעשין. וחגל, כמו וחגלה כמו וחכל וחכלה:

ח צ י

וידוי בחצי הלילה ויחרר האיש וילפח והנה אשה שוכבת מרגלותיו, מקרא מסורס הוא ופתרונו מסופו לראשו חזק פתרו כשיעור משנתו ופסע ידיו ורגליו והרגיש שהאשה שוכבת מרגלותיו בדבר זה חרד. וילפח, לשון פישוט ידיים ורגלים ולשון עיקוס כמנהג האדם שניעור משנתו פושט ידיו ורגליו ומעקם לכאן ולכאן וכן וילפח שמשך אשטורש"ט בלע, אף כאן וילפח אשטורש"ט בלע. ופרשת כנפיך על אמתך כי גואל אחיה, כאלו אומרת לא לשם זנות באתי לכאן אלא להינשא לך כי גואל אחיה, מה שסתום כאן מפורש בסוף הספר ביום קמותך השדה מיד נעמי מאת רוח המואבי' אשת המת קנית להקים שם המת על נחלתו. ופרשת כנפיך, לשון נישואין כמו ואפרש כנפי עליך והנסה ערוכתך. היטבת חסדך האחרון מן הראשון לבלתי לבת אחרי הבהורים אם דל ואם עשיר, עד שלא באת אנלי הייתי יכול לתלות הדבר שעל כך נחגיגרת שהיום

אז מחר תחני עיניך בלחוד מן הצחורים ותינשאי לו שרונה אשה בצחור
 דל מוקן עשיר חבל עכשו נתברר הדבר שלא בלח חלל לשם שמים
 להחגייר. כי יודע כל שער עמי כי אשת היל אח, פחר' יש
 חדם שנושא אשה מחשפחה ובוש ומחגנה בה מפני משפחתה חבל
 חני חס אשא חותך חני מחגנה כך חלל מחכנד ומחעטר כך כי
 יודע כל שער עמי כי אשת היל אח ואשת חיל עטרת בעלה: ר'
 יוסי. ממני, יוחר ממני: ר' שמ'. ליני הליליה והי' בבקר אם
 יגאלך טוב יגאל, פחר' חס יגאלך גואל הקרוב ממני הרי טוב יגאל.
 ויאמר אל יודע, מוסב על חקום בטרם יכיר וגו' הוא זיחה
 לקום כי חמר חין כבודי שיודע כי בלח האשה הגון. הבי, כמו
 הבה נתחכמה לו. המשפחה, עליה. שש שעורים, שש מדות
 שעורים במידה היואלה ורגיל בעיר. ותאמר מי אח בחי, פחר'
 מה מלח בחי, וק ויבואו אל לחיכם ויאמרו מי לחס שפחרונו מה
 מלחכם. וחגד לה אח כל אשר עשה לה האיש, שהבטיחה
 לכווסה. ותאמר שש השעורים האלה נתן לי כי אמר אלי אל
 חבואי ריקם אל חמותך, שחס חלמר מה לוך כך בשש השעורים
 מחמר שהבטיחך לישא חותך הרי כל אשר לו בידך לכך הולך לפרש
 לא לזכי נתן לי חלל כי חמר חלי אל חבואי ריקם אל חמותך.
 ותאמר שבי בחי, המחויי. כי לא ישקט האיש, חמר ששבע
 לך לכלות הדבר בבקר. כי אם בלה, עד שיכלה האיש את דברו
 היום אשר דבר בועו אל רוח:

פרשה ד'

ויאמר סורה שבה פה פלוני אלמוני, פחר' יש לי לגלות
 לד הדבר טמון ומכוסה, ודומה לו אל מקום פלוני חלמוני חחנותי

חרגונו לחתר כסי וטמור; אחר בית משרנו. פלוני, כמו כי יפלא
 ממך הדבר וחרגונו ארץ יחכסי. אלמוני, לשון חלם ששחק
 הדבר ולא נתגלה עד היום. ואני אמרתי אגלה אנך לאמר
 ואדעה כי אין זולתך לגאול ואנכי אחרוך, פחרוני ולדעה שאין
 זולתך קרוב אחר לגאול כי אם אני; אני קרוב אחרוך יותר מכל
 קרובי אלימלך. ביום קנותך השדה מיד נעמי ומיד רוח המואבי
 אשת המח קנית, פחר' את ראשי⁶ לגאול את השדה מיד אוחו
 אם לא תקנהו בחילה מיד נעמי ומיד רוח המואבי אשת המח
 שכל אשר לאלימלך וכל אשר לכליון ומחלון משועבדים לנשותיהם
 בכחובתם ואין הרקעות שלהן ניקנין אלא למי שיקנה את רוח
 המואבי לו לאשה כדי להקיים שם המח על נחלתו, שכל מי שיעבד
 אל השדה וישאל למי השדה זו ישיבהו של איש פלוני הוא ויחמה
 והלא של מחלון הי' ישיבהו הוא נשא את אלמנתו נמלא שם המח
 חכר על נחלתו. פן אשהיח את נחלתו, איני יכול לגאול נחלה
 זו אם לא אמכור את נחלתי ואיני רוצה להשחית את נחלתי כדי
 לגאול נחלת אחרים. שלף איש געלו ונתן לדעהו, מה שדורות
 הללו עכשו קניין בקנין בכסף בגדיהם היו דורות הראשונים קניין
 על ידי ששלף איש געלו ונתן לדעהו. וזאת החעודה בישראל,
 הקניין הוא עדות בישראל. שלאחר שמעידין עדים שהקנה לו בקנין
 אין לאחר קנין כלום חרעומות. להקים שם המח על נחלתו ולא
 יכרת שם המח וגו', כל אדם מישראל אפי' רחוק שלא הי' מקרובי
 אלימלך והי' קונה את רוח המואבי לו לאשה וגו' הי' קונה את
 השדה מיד נעמי אפי' ק הי' מקיים שם המח על נחלתו לפי שהרקעות
 משועבדים לכחובתם אבל מעם אחיו ומשער מקומו הי' נכרת שם
 המח, אבל עכשו נשא את רוח המואבי אשת מחלון אחד מקרובי
 אלימלך לא יכרת שם המח מעם אחיו ומשער מקומו. כרחל

⁶ (אולי צ"ל איך רציה.)

וכלאה אשר בנו שחיהם וגו', מה ראו הזקנים להזכיר אשר בנו
 שחיהן את בית ישראל בכאן אלא ראו כשאמר לו בועז לגואל לגאול
 את השדה ה' מזומן לגאול ויאמר חנני לגאול כשחזר בועז ואמר לו
 ציוס קטוחך השדה מיד נעמי ומאת רוח המואבי' אשת המת קמה
 להקים שם המת על נחלתו השיבו הגואל לא אוכל לגאול לי פן
 אשחית את נחלתי הצינו הזקנים שאינו מסרב לגאול אלא מפני רוח
 המואבי' שגנאי ה' לו לקחתה לפיכך אמרו לו הזקנים יתן ד' את
 האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה אשר בנו שחיהן את בית ישראל,
 רחל ולאה עובדי ע"ז היו בא יעקב וגייר אותם ונשאו ובנו שחיהם
 את בית ישראל, ולא עוד אלא זקיננו פרך ילא מחמר, וכל משפחתנו
 ילאה מחמר אף אתה אם אתה נשא את רוח המואבי' אין אתה
 מחגנה בה, יהי רצון שיתן ד' את האשה הבאה אל ביתך כרחל
 וכלאה. ועשה חיל באפרתה, פתח' שינח המלכות מן הזרע אשר
 יתן, לך מן הנערה הזאת, שאין חיל האמור כאן אלא מלכות כענין
 שנאמר בשאול ויעש חיל. וקרא שם בבית לחם, יהי רצון שחוליד
 בן ויקרא בו שמך. שם האמור כאן הוא בן כמו והכרתי לבבל שם
 ושאר בן ונכד, ששם האמור בכל כד ספרים הוא בן, ויקרא בהם
 שמי. ויקרא שמו בישראל, ויהי רצון שיחקיים בעולם שיראה
 זרע ויארץ ימים. והי' לך למשיבת נפש ולכלכל את שיבתך,
 ואם תאמר רוח ילדה ונעמי איך יהי' למשיבת נפש לכך נאמר אשר
 להבנתך ילדתו. ותקראנה שמו עובר, לומר זה יהא עובד את נעמי
 ומכלכל את שיבתה. ואלה תולדות פרץ, מה ראה הכחוש לייחס
 כאן תולדת פרץ אלא ללמדך שבשביל שבאה רוח לחסות תחת כנפי
 השכינה ילאה ממנה מלכות הלק שחפרח צימיו: ר' יוסי. ואלה
 תולדות פרץ, לפי שייחס את דוד על שמה של רוח המואבי' חזר
 וייחסו על שם יהודה: רבנא שלמה:

פירושם על איבת לרשב"ם לר' יוסף קרא לר' מנחם ולאיש פלוני ז"ל

המקונן אשר יסד מגילת קינות אחו שיטתו לקונן בנוהג
שבשולם בני האדם אשר האלמנה הנשארה יחידה ובדודה שכולה
וגלמודה מכל ילדי ומאשה קוראה לתקונות להרבות קינות עלי'
ופעמים הן תקונות במקום האלמנה כאלו הגיע הרעה עלי'
ופעמים הן מדברות לאלמנה בקינתן ומחאוונת עלי' ופעמים הן
מספרות קורות ואודות האלמנה לאחרים מחוץ קינתן . כן יסד
המקונן הזה אח קינתו על ישראל פעמים הוא מדבר במקום כנסת
ישראל ופעמים הוא מדבר אלי' ופעמים לאחרים עלי' . ואמר
רבותי ירמיה' כתב מגילה זאת והיא המגילה אשר שרף יהויקים מלך
יהודה באש אשר על האח ועל אותה שגשפה הוסיף עלי' דברים
שנאמר (ירמיה ל"ו) ועוד טוסף עלי' דברים רבים כהמה כי מתחלה
לא נכתבה טלה עד לבסוף:

פרישה א'

בדד, שם דבר יחידות וזוגותו דבר, משל. העיר, יושלים.
רבתי, היו"ד אינה יחירה כי אם שהמעשה קבוע ורגיל להיות תמיד

המקרא מטיל בו יו"ד לפעמים כמו היושבי בשמים כי בכל עת הוא
 יושב בשמים וכן העיר הזאת תמיד היתה נהוגה להיות רבה ועלמה
 ברוכ עמה. היתה למס, לשון הווה וכן ישבה לשון הווה וגם רוב
 המגילה בלשון הווה. כאלמנה. נשארה יחידה מבטל ויושבת לבילה
 וחפיות ראשה. רבתי בגוים, תמיד היתה רבנית בין האומות.
 שרתי במדינות, תמיד היתה שרית וגברתנית¹ במדינות. מלה
 כפול הוא ואין היודיץ יתירוח. היתה למס, עתה נהפך להפך
 וסיבה שהאומות היו מעלין לה מס בימי קדמה ועתה היא להם
 למס עובד: ר' שמ': בכה הבכה בלילה, דוגמת כי וגם חונה.
 ודמעתה על לחי, בני סלה דומה לזה שבוכה בלילה. בשעה שאין
 בני אדם מלויין אללו לנחמו ובוכה דמעה אחר דמעה עד שדמעותיו
 דביקים לו על לחיו, שזה שבוכה ביום באים בני אדם אללו ומשעשעים
 וינחמים אותו אבל הבוכה בלילה עד שדמעותיו דביקים על לחיו אף
 הוא כשבוכה ביום דומה לבוכה בלילה ודמעתה על לחי מחוך שאין
 לה מחס. מכל אורהבי, פתרונו מכל אותם האומות שהיו דומין
 לשעבר כאורהבי. כל הנעי בגדו בה היו לה לאויבים, כל הגוים
 שהיו נראין לה לשעבר כאחים וכרעים בשעת גדולתה עכשו בשעת
 נרחה בגדו בה ולא די שלא עזרו לה אלא שהיו לה לאויבים.
 בגדולתה של ישראל אורהבי הי' חירס לדוד קורא לשלמה אחי דכתיב
 מה הערים אשר נתת לי אחי, צירידתן הוא אומר על שלמה פשעי
 אור ועל ארבעה לא אשיבנו על הסגירם גלות שלמה לאדום ולא זכרו
 צרית אחים. גלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה היא ישבה
 בגוים ולא מצאה מנוח, המקרא מסורס הוא וכה פת' מיום
 שגלתה יהודה וישבה לה בגוים מאותו היום לא מלאה מנוח מחמת
 עיניו שהאומות מענין אותה ומעבודה קשה שמעבדין אותה. כל
 רודפי השיגור בין המצרים, שכן אחת מולא שבכל מקום שהיו

ישראל בורחים כשהיו מגיעים למיזר שכיניהם באים ומסגירים אותם.
 צרחו למערב צאו עוזים והסגירו אותם, דכתיב על שלשה פשעי
 עזה ועל ארבעה לא אשיצנו על הגלותם גלות שלמה להסגיר. אדומים
 הורגים אותם דכתיב על שלשה פשעי אדום ועל ארבעה לא אשיצנו
 על רודפו צחרצ אחיו ושחת רחמיו ויטרוף לעד אפו ועצרתו שמרה
 נלח. דרכי ציון אבילות, עד כאן דבר ביהדות העיר והכל מוסב
 על העיר ועתה מדבר בדרכים שנשחתו ממנהגם, הן מליאות גידולי
 ירק מחמת שאין עולין לרגל זו היא אבילות דרכים. מועד, לאוכל מועד
 של הקב"ה: ר' שמ'. כל שערי, שהיו פהומים חמיד יומם ולילה
 לא יסגרו שבאים לה ישראל מכל עריהם עכשיו שוממין שאין איש יונא
 ונכנס בהם. בהגיה, שהיו מקבלים מישראל עשרים וארבעה
 מחנות כהונה עתה נלגמים: ר' יוס'. בתולותי, שהיו שמיחות
 עכשיו הן מליאות יגון. נוגות, מן יגה הוא מהטופי פ"א פעל ולמ"ד
 פעל כמו נטה, נכה וכן כי ד' הוגה אשר הוגה ד' שלפנינו. מגורת
 יגה יאמר יגון כמו מן חרה חרון, חזה חזון. והיא, ציון עלמה תה
 לה מהם: ר' שמ'. היו צרי' לראש, כשהיו ישראל עושין רעו
 של מקום נאמר בהם ונתקד ד' לראש ולא לזנב חטאו לפניו היו צרי'
 לראש: ר' יוס'. אויבי' שלו, שלוח כי הו"ו של שלו היא יסוד בתיבה
 מגורת שלוח, ואל חתמה על אשר חבא ו"ו בסוף תיבה בשרק כי
 ו"ו אחרונה.... (אמר אהרן כאן הסר). זכרה ירושלים ימי
 עני' ומרודיה כל מחבורי' אשר היו מימי קדם, סק מנהג אדם
 שחבר בימי עניו ימי הטובה שהי' בטוב וכן איוב הוא אומר מי יתני
 כירחי קדם וגו' כאשר הייתי בימי חורפי אף כאן בימי עני' ומרודי'
 של ירושלים מזכרת כל מחמד' אשר היו מימי קדם. ראזה צרים
 שחקו על משבחי', על ששבת ממנה כל טובה. לנידה היתה,
 לנוד. כל מכבדיה, לשעבר הוילוח עכשיו. כי ראו ערותה,
 כשיגלו האומות את ערותה. כל מעשי' מדמה לאשה זונה שבושטים
 אותה משפט נולפת העמדת אלוף יעורי' ואת ברית אלהי' שבה.

טוּמְאָתָהּ בְּשׁוּלֵי לֹא זָכְרָה, דְּבָרוֹ הַנְּבִיאִים לֶשֶׁן נְקִי שׁוּלֵי הוּא
מְקוֹם עֲרוּתָהּ, וְכֵן פָּחַר' בְּהִיוּתָהּ בְּשִׁלּוּחָהּ וְטוּמְאָתָהּ בְּשׁוּלֵי שֶׁהִיָּתָה
מִזֵּה תַחַת צַעֲלָה בְּהַהֲבֵת ד' אֵת יְהוּדָה וְהִמָּה פּוֹנִים אֶל אֱלֹהֵיהֶם
וְלֹא זָכְרָה כִּי מָרָה תְּהִי בְּאַחֲרוֹנָהּ. וְחָרַד פְּלָאִים, כִּמוֹ וְהַפְלָה
ד' אֵת מִכּוֹתֶךָ. כִּי הִגְדִּיל אוֹיֵב, כְּלוֹמַר כִּי הִגְדִּיל אוֹיֵב לַעֲשׂוֹת.
כִּי רֵאִתָּה גַיִם בָּאוּ מִקְרָשָׁהּ, אֲשֶׁר אֵינָה לִשְׁעָרָה לֹא יָבֹאוּ בְּקֶהֱל
לְךָ, אֲחֻזָּן שֶׁלֹּא הָיוּ כְּשֶׁרִין לְבֹא בְּקֶהֱל עִמָּךְ וּמוֹאֵב וְאֲחֻזָּן עַד דוֹר
שְׁלִישִׁי וְהֵם בָּאוּ מִקְדָּשָׁהּ וְלִשְׁעָרָה לֹא הָיוּ רְאוּיִן לְבֹא בְּקֶהֱל ד' וְעַכְשָׁיו בָּאוּ
אִפְי' מִקְדָּשָׁהּ שֶׁלֹּא תֵּאֵמַר בְּנֵי אָדָם שֶׁהֵן זָרִים לִיכְנִס לְבֵד בְּקוֹדֶשׁ אֲבָל
שְׂרִירִים הֵן לְבֹא בְּקֶהֱל גַּם הֵם בָּאוּ מִקְדָּשָׁהּ. וּלְלֵא, לֶשֶׁן זֹלֵל, כִּי
הָיִיתִי זֹלֵל לְבְנֵי אָדָם. לֹא אֲלִיכֶם כֹּל עוֹבְרֵי דֶרֶךְ, לֹא יָבֹאוּ
אֲלִיכֶם כֹּל עוֹבְרֵי דֶרֶךְ מִה שֶׁהִגִּיעַ אֵלַי בְּעוֹנֵי. הַבִּיטוּ וּרְאוּ אִם
יֵשׁ מִכְּאוֹב בְּמִכְאוּבֵי, אֲשֶׁר פָּעַל עִמִּי כִּמֵּה דוֹרוֹת חֲטָאוּ מִיּוֹם שֶׁנִּכְנְסוּ
לְאַרְץ וּבִטְלָן לֹא נִחְרַבָּה יְרוּשָׁלַיִם בִּימֵיהֶן אֲלֹא בִּימֵינוּ. אֲשֶׁר הִוְגָה
ד' בְּיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ, אֲשֶׁר שָׂבַר צִוּוֹת חֲרוֹן אַפּוֹ. מִמְּרוֹם שֶׁלֹּא אֵשׁ
בְּעַצְמוֹתַי, כִּמוֹ וַיִּרַד עַל הַכְּרוֹצִים וְעַל הַחַיִּמְרוֹת אֵת הַזֶּהָב. נִשְׁקַד עַל
פְּשָׁעֵי בִירוֹ, פִּי נִיבַט עוֹל פִּשְׁעֵי כִמוֹ וְעוֹלָתָהּ קִפְלָה פִּי וּפְתִי לֹמֶה
וּמִצִּיט עַל כָּל פִּשְׁעֵי וְהַכֵּל פִּקּוּד צִדוֹ. יִשְׁחַרְגּוּ, פִּשְׁעֵים רַבִּים וְהִלְכוּ
עַד שֶׁרַבּוּ שְׂרִירִים עַד שֶׁעָלוּ עַל לְוֵאֵרֵי וְהִכְשִׁיל כְּהִי. סֵלָה כֹּל אֲבִירֵי,
סֵלָה מִגִּזְרֵת וְסָר מִרַע מִשְׁחֹלֵל שִׁפְתֵי עֲשׂוֹי' כִּמְסִילָה וְהַכֵּל דֶּשֶׁן צֶה
אֶף כֹּאֵן סֵלָה רַמֵּס כֹּל אֲבִירֵי וַיִּשְׁיִמֶם כַּעֲפָר לְדוֹשׁ. גַּת דֶּרֶךְ ד'
לְבַתּוֹלַת בַּח יְהוּדָה, לַעַם יְהוּדָה שְׂדוּמָה לְבַתּוֹלָה הַיּוֹשֶׁבֶת בְּשִׁלּוּחָהּ
שֶׁלֹּא נִסְתָּה כֶּף רִגְלָהּ הַגָּעַל עַל הָאָרֶץ. פִּרְשָׁה צִיּוֹן, שׁוֹבְרָה יְדִי
כִמוֹ הִלֵּךְ פָּחַס לְרַעַב לְחֻמֶּךָ שֶׁפָּחַחוּ בָּנָע לְרַעַב זֶקֶן לֹא יִפְרָשׁוּ לֵהֶם
עַל אֲבָל לִנְחָמוֹ פָּחַחוּ לֹא שָׂבַח לֶחֶם עַל אֲבָל לְהַבְרִיא. קִרְאתִי
לְמֵאֲדָבֵי הַמָּה רִימוֹנֵי, הוֹמֹת עוֹלָם שֶׁדְּבַקְתִּי בָהֶן בְּהַהֲבֵת כִּמוֹ בְּנֵי
אֲשׁוּר וּבְנֵי צַבֵּל וְנִי הֵם הִרְיֵעוּ לִי יוֹתֵר מִכָּל הַהוֹמֹת. מִיַּעֲי
חֲמַרְמָרוּ, כְּאוֹתָהּ שֶׁשִּׁנּוּ נִחְמָחוּ בְּנֵי מַעֲי' פָּחַר' מַעֲי' רַחֲמוּ. כֹּל

אויבי שמעו, שהיתה גזירה נגורה מאחך. הבאתה יום קראת;
 מנחה שנים שקראת על ידי הגזיא לבוא נבוכדנצר על ירושלים
 ולהחריבה. אמר ר' לוי שמונה שנים היתה בת קול מפולגת בביתו
 של אחוה רשע ואמרה עבדא בישא קוס מחוב ביתא דמרך דבנאי
 לא שמע לי:

פרשה ב'

איבה יעיב, פתרונו יחסיך לשון עבוס. ולא זכר הרום
 רגליו, בית המקדש שהוא הדום רגליו כמו שאמר ישעי' ושוליו מלאים
 את ההיכל ופתרו בו אנשי פתרון הוא יושב על כסא רם ונישא
 והדום רגליו ממלאים את ההיכל כלומר שגבוה כל כך שבשמים הכין
 כסאו והדום רגליו מביעין להיכל שלמטה, וכן ישעי' הוא אומר השמים
 כסאי והארץ הדום רגלי, ופי' יונתן זה בית המקדש. השיב אחר
 ימינו, שהיתה ממונה על ישראל עד עכשיו שהאומות רעים שנאמר
 ימיוך ד' נאדרי יבא ימיוך ד' חרעך אויב ועכשיו עמדה לו מנגד.
 השיב אחר ימינו, בנד ימינו רטיירש"ט שמי"ן²) בלע"ז, כלומר
 השיב ירו מלעזרס כסס שהי' למוד לשעבר. נצב ימינו כצר,
 ימינו שהיתה עומדת לכס לעזרה הפכה להם להיות רעה. וירב
 בבת יהודה, פתח' ויגדל בבת יהודה. חאנייה ואניי', חנינות
 וחבילות. וחלו הי' נקוד וירב הי' פתח' ויגדל כמו וירב העס.
 ויחמם כגן שבו, ויחמום פתח' ויגל³) חניילרז"ר בלע"ז כמו נארת
 ברית עבדך. נטה קו, נטה עליהם מדת הדין. אומללו, נחח

² Retirast sa main, et jeta an sich seine Hand.

³ ערבוב דברים יש באן כי ויגל הוא דוגמת וירב ועיין ברש"י.

ונפסקו, וכל לשון אומלל פתח פסק וכן פרח הלבנון אומלל, פסק
 מעשות פרי כשם שהי' למוד וכן רצה בניס אומללה פסקה מלהוליד
 ועמדה מלדה. מלכה ושרי' בגוים אין תורה, כלומר אין יכולין
 לעסוק בתורה בגלות מחז' עבודה, וגם נביאי' לא מלאו חזון מהי'
 מיום שגלו. מה אשורה לך ואנחמך, שאוכל לומר והלא לאומה
 אחרת אירע כאשר אירע לך שאין לך אומה שאירע לה כשם שאירע
 לך שחראי אותה ונחמת, ומי גרם לך כל הרעה הזאת נביאיך שחזו
 לך שוא וחפל כשם שאמר יחזקאל אמור על טחי תפל. תפל, הוא
 חומר שאין הסיד מעורב בו שאין הסיד לבוק בקור חלא היום טחים
 בכוחל ומחר באים רוחות גדולות ומפילין אותו חף כאן נביאיך חזו
 לך שוא וחפל שחזו לך משאות שוא ומדוחים לאמר יהי' לך שלום.
 ולא גילו על עונך, ולא גילו אחריתך. כי מרה חיה' אחריתך.
 להשיב שבוחך, כדי שתשובו בחטובה ושב ד' אלהיך את שבוחך
 ורחמך. ומרוחים, שהדיוח אהבם מדרכי המקום. בצע אמרתו
 אשר עוה וגו', השלים דברתו אשר גזר מימי קדש שהיתה גזירה
 מימי משה והשימותי את מקדשיכם. בצע, פתח השלים כמו והי'
 כי יבצע את כל מעשהו. בחחלה לא נעקו אלי בלבם אבל כשבאחה
 להם נרה וטקה צעק לבם אל ד'. אל חתני פוגח לך, פתח
 מעגל כמו עיני נגרה ולא חדמה מאין הפוגח. קומי רוני בלילה,
 שקרוי רון כשישאו בני אדם קולם וירונו כאשר יגלו, כך קרוי רון כשיחן
 קולו בבכי, כי רון לשון המון ולשון הון למשש וכן לקינה כדאמרין
 וחעבור הרינה במחנה. למי עוללת בה, כאשר עוללת לי השמע
 עם שהכלנה נשים פרים עוללי טפוחים כשם שנסים רחמיזח ביטלו
 ילדיהן להברות לנו, מי ראה שיהרג במקדש ד' כהן ונביא כשם
 שנהרנו על עבודתן כהנים. תקרא כיום מועד מגורי מסביב,
 תקרא מועד לשבור האומות שהייתי להם מגור מסביב כיום מועד
 שקראת עלי לשבור בחורי. אשר טפחתי, הגדלתי טפחים טפחים
 ונביחי בא אויב וכילס:

פרשה ג'

אני הגבר ראה עני, גרנטמלוי"א ודו"ד' (בלע"ו פלומר. כך
אני אדמה עלי; יכול כל אדם לומר זה הגבר ראה עני. בשבת
עברתו, של הקב"ה שכל הוציאים נתנבאו על חורבן הבית ונכולם
לא נחרב הבית בימיהם. אלא בימי... אך בי ישוב יהפוך ירון כל
היום, כל האומות חוטאין ואין לך אומה בעולם שהקב"ה פוקד
חדיר עוונה עלי' אלא על ישראל הה"ד אך בי ישוב יהפוך ירון כל
היום... בלה בשרי ועורי, כלומ' לבול עץ אסגוד. בנה עלי;
מטדות. ויקף ראש ותלאה. לשון עייפות ויגיעות. במחשכים
הושיבני כמתי עולם, כמו והי' לך ד' לאור עולם מעולם. אע"פ
שהושיבני במחשכים גדר בערי שלא אצא, ואילו הושיבני במחשכים
ולא גדר בעדי הי' לי קסה ללאח וכל שכן שהושיבני במחשכים וגדר
בעדי, ולא עוד אע"פ שגדר בעדי הכביר נחשתי נחשתיים שאני
חסור בהם כבידים הם כל כך שאני יכול ללכת בהן, ואפי' אם
הושיבני לאור עולם יומם ואפי' לא גדר בעדי שמא חאמר אם אנקט
משם אח' ד'. ומלאחי שהרי מידחו מוליא ממסגר חסיר ומבית כלל
יושבי חסך ואם אזעק ואשוע סחם חפילתי. גדר דרכי בגוית
נתיבותי. עוה; חד') דהוי פרי בחר תורת' פה נחרה עד לאשחכח
יהיב צנבל רומי יתיה חד צנבל וחכיס ציה דהוס ירושלמי חמ' לי
מחי אחית אל הה"ד גדר דרכי בגוית: דרכי סודר, סך אח
דרכך בסיריט שאינו יכול למלא נתיבות. ויפשאני, פחר' ויבקיעני
כמו חילן שנפשא (שציעיח ל"ח). כמטרה לחץ, שכל הרעה לירות
מורה צו כל האומות: הביא בכליותי בני אשפתו, ומסקימני לי

(1) Bahrtweilich je ressemble voir, ich gleiche zu sehen.

(2) עיין ירושלמי ספ"א סעשה שני פרק ה' וסדרש, איכה פסקא גדר בעדי.

למטרה ירה צו חילים שאדם מניח חילו באשפה. ויגרם בחצץ שיני, שכשהיו מגלין אותן היו לשין בעפר לחמם והעפר הי' נכנס בין שיניהם והיו שיניהם משחברין. נשיחתי טובה, כל אדם שמוליכין אותו בשני הוא נשוי מכל טובה. (זכור תזכור⁶), יודע אני כי פנה היום בין שחכה עניי ומרודי. והשווח עלי נפשי, עד שיבא אותו יום תשוח עלי נפשי וכן יסד ר' אליעזר קלירי (בפ' זכור), „בזאת ידעתי כי יש לך לזכור אבל תשוח נפשי עד שתזכור“. זאת אשיב אל לבי, כשנפשי שוחה על אורך⁷) גלותי אשיב אל לבי ועל כן אוחיל. ומה הוא הדבר שאשיב אל לבי חסדי ר' בני לא תמנו, אשר גמלתי מהם והחסדים שגמלתי ברחמיו כי לא תמנו שלא תמנו ביד נבוכדנצר ודבר זה גרם שלא תמנו בידם כי לא כלו רחמיו של הקב"ה שגמלתי ברחמיו שלא תמנו לשעבר בגלות בכל מובטח אני שלא יכלה רחמיו ממני בגלות שלא נכלה בגלות זה. חרשים לבקרים רבה אמונתך, החסדים שהראני בצבל שלא תמנו ולא בצבל בלבד הראני חסדיו שלא תהיים לבקרים בכל יום ויום מתחדשים החסדים שלא אחד בצבל עמד עלינו לכלותינו לולי חסדיך שמלילנו מידם. רבה אמונתך, אמונתך שהיה רבה שהבטיחנו ואף גם זאת בהיותם בארץ לויביהם היא עמדה לאבותינו ולנו שלא כילונ המלכות. טוב ר' לקויו, טוב ויחיל ודומם, פתח ויהי' מלפני לחשועת ד'. דומם, פתח מלפני כמו דומם עד הגיענו אליכם. טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו, הרי נולח כשיקין אשרי לו לאדם שפרע כבר כל שטרי הובותיו שאעפ"י שהוא רעב יהי' שמת לאחר זמן אשריהם לישראל שנטלו כבר איספוספסן שלהן על עונותיהם ואוי להם לאומות העולם שעתידין ללקוח על כל עונותיהם, וכך הוא אומר הם עוונך בת לון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום. ישוב בדר וירום, אין טוב באדם שיטב בדד

⁶ הוכא ברש"י בשם מ"א.

⁷ בפ"י ארד.

וידום על גזירה שנגזרה עליו. כי נטל עליו, כשה' נטל עליו שום
 גזירה. אך ר' מנחם בר חילבו פי' וידום לשון מחשבה וכן פי' ישב
 בדד וחושב בדברי חורה והמקום נטל עליו שכל טוב כמו כאשר
 דמיתו. ואני פירשתי אחר הענין. כי לא יזנח לעולם ד', עכשיו
 טחן טעם על כל מה האמור למעלה מפני מה טוב לגבר כי ישא
 עול מנעוריו כלומר טוב להם לישראל לישא עול האומות ואין טוב
 באדם שישב בדד וידום על כל מה שהקב"ה נטל עליו. יחן למכרו
 לחי, כי לא יזנח לעולם ד', אם היוס נושא עול האומות מחר
 ירט אם עונם כך היא המדה. אם הוגה, ואם שבר אוחס יחזור
 וירחם כרוז חסדיו. כי לא ענה מלבנו ויגה בני איש, כי לא
 מלבו ומרצו ענה בני איש והוגה אוחס ואין רצו ומפני לדכא
 תחת רגליו כל אסירי ארץ כל המאסרין בייסורין, כי לא מלבו
 ענה מוסב אף לדכא תחת רגליו וכה פתר' כי לא מלבו ולא לרצו
 לדכא תחת רגליו כל אסירי ארץ כל הנכנעים בעמל ולא מלבו להטות
 משפט גבר נגד פני עליון לעוה אדם בריבו ד' לא ראה. לא ראה,
 פתר' לא הוכשר בעיניו לעוה אדם בריבו כמו רוחה אני את דברך.
 לא ראה נו"ד⁶) בלע"ו. מי זה אמר ויהי ד' לא צוה, אם
 אחר לך אדם שנוי דבר זה שישר בעיני המקום לעוה אדם בריבו
 ולדכא תחת רגליו כל אסירי ארץ אל תאמין שדבר זה ד' לא אה
 מהיכן ילחם עמל מאין בא להם שנדכאין אסירי ארץ מאין באין
 עליהן יסורין לעולם וכי עולם הפקר הוא, והואיל ד' לא אה מפי
 עליון לא תצא הרעות והטוב, אלא מאילי' באה הרעה על עוסי
 הרעה והטובה על עוסי הטובה. נמצינו למידק שאדם גורם רעה
 לעצמו וגורם טובה לעצמו ומאחר שהעולם גרמו רעה לעצמן על עוסי
 רעה כשייסורין באין על האדם אין לו להתאונן לאדם על ייסורין
 ועל מדה פורעניות אלא מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו

שגורמו לו להביא רעה עליו. וכן יחודה נחפשה דרכיו ונחקורה
 ונשובה עד ד'. נשא לבבינו אל כפים, פתח' עם כפים וכה
 פתח' נשא לבבינו עם כפים אל ד' בשמים ולא שיפחם כפיו השמימה
 ויהי' בלבו ובידו מלא עבירות משלו^ת משל לאדם שטובל ואוחז השרץ
 בידו השליך השרץ עלתה לו טבילה לא השליך השרץ מידו לא עלתה
 לו טבילה אף נשא לבבו עם כפיו אל ה' השמימה חשבונו מתקבלת.
 הוא שיסד ר' שלמה הבבלי^ת שיה לכה שית הקרב שלך שרץ טבילה
 תעל. נחנו פשענו ומרינו, הי' לך לסלוח ואחר לא סלחת,
 נחנו עשינו את שלנו שאין אדם אשר לא ימטא ואתה לא עשית את
 שלך שאתה נקראת מרבה לסלוח ואתה לא סלחת. ומדרש נחנו פשענו
 ומרינו ואתה לא סלחת, פתח' אם אנו עשינו שלא כדן וגם אתה
 נהגת עמנו שלא כשורה ואם אנחנו פשענו ומרינו הי' לך לסלוח ואתה
 לא סלחת, חכו ששינו במכילתא נמלאת אתה אומר שלשה חובעים
 הם אחד חבט כבוד הבן ולא חבט כבוד האב זה יוגה שבקש לבטל
 דברי המקום שלא להייב את ישראל וקם לברוח תרשישה לפי שאומות
 עולם קרוצי חשונה הם אם אלק אל ינוה כדבר ד' ויחזרו בחשונה
 נמלא הקב"ה כועס על ישראל ששלח אליהם ביד כמה נביאים שיחזרו
 בחשונה ולא חזרו. ואלהד חבט כבוד האב ולא חבט כבוד הבן זה
 אליהו שאמר קנא קנאתי לד' אלהי ישראל כי עזבו בריחך ישראל.
 ואהד חבט כבוד האב וכבוד הבן זה ירמי' שאמר נחנו פשענו ומרינו
 ואתה לא סלחת. סחי ומאוס, פתח' כמו טלטול כמו ונסחתם
 מעל האדמה וטלטלינתן. השימוני, פתח' אתה מטיס דבר זה הוזה.
 השאת, מגורת עד אשר אם שאלו ערים מגורת שואה ומשואה.
 פאין הפוגות, מאין מעור. עיני עוללה לנפשי, שונותינו הטו
 אלה. צמתו בבור היי, ואעפ"י שנמתו בבור היי איני יכול לעלות
 מחוכו לא שח לבו גם לואת עד שידו אבן בי. צפו מים על ראשי
 אמרתני נגורתי, שבזמן שהדם בבור עד ארטובותיו או עד מחניו
 עדיין יש תקוה אצל כסמים לפו עלי ראשו או האבד תקותו ואומר

אבדה תקותי, אבל אני אינו כן אלא אֵפ"י. שפנו מים עלי ראשי
 ואני יכול לומר נגורתי הם ושלום ליה אגא מוביד סברי מנגדי אלא
 קראתי שימד ד' מבור תחתיות, מנלות אדום שנמשל לצור תחתיות.
 קולי שמעת וגו', בגלות אדום. קרבח ביום אקראך, ציוס
 שקראתיך מעוני מרדס הה"ד ויאגמו בני ישראל מן העבודה ויעקו.
 דאית ד' עותתי, עיוות שנעשה לי, שפטה משפטיו. החן להם
 מגינת לב, כמו אשר מגן לריך. חלאחך, כל תלחות שהבאת
 עלי חביא להם. וכן תמלא בסוף אלפ"א בית"א שחחר על האומות
 לפיכך זהם ואומר כן כשם שנעשית לה כן עשה להם.

פרשה ד'

איבה יועם זהב, איכה יחשך כמו כל הגוים לא עממוך
 וכן ארוס לא עממו ופת' איכה יועם זהב איכה נחשך אפיהם וחוארס
 של בני ציון שהי' קלסתר פניהם מלהיר מהב' ישנא הבחם הטוב,
 ואיכה ישחגה זיו פניהם של בני ציון שהי' דומה לכחם הטוב לאור
 הטוב כל חבן הטוב וכל חבן יקרה קורא כחם הטוב וכחם טהור
 וכשם שאמר איוב בכתם טהור לא הסולה שאם אדם אור צנדי חופש
 תכלת ורקמה, וכל בגד וכל כלי אור אינו קרוי כחם טהור אלא
 אבנים טובות ומרגליות הם נקראים כחם טהור, תשחפכנה אבני
 קודש, הקבועים בהם... בני ציון היקרים המסולאים בפו, שהיו
 פניהם מלכילות כמראה פו איד. נהפך חארס שנחשבו לנבלי חרס
 מעשה ידי יצר. דבר זה גרס גם חנן חלצו שר הניקו גוריהן,
 חלצו פתח' הולילו כמו וחלצו את האבנים. חנין זה כשרואה גוריו
 מושד שדיו להק מחיקו ומראה חותם להם כדי שיבואו וינקו, אבל

בַּח עָמִי לְאַחַר כִּיעֵינִים שְׁאֲחַרְיוּתָהּ עַל בְּנֵי לְפִי שֶׁמָקוּ שְׂדֵיהֶן מִחֲמַת
 כְּרֵעַב. דְּבַק לְשׁוֹן יוֹנֵק וְגו' פֹּרֵשׁ אֵין לֶהֱם, בּוֹלַע אֵין לֶהֱם,
 כֹּל זֶה גֹרֵם שֶׁחֵךְ חָאֵרֵם. הָאוֹכְלִים לְמַעֲרָנִים, גְּדוּלִים שֶׁבֵּהֶם
 בָּהֵיו טֹהֲגִים לְאֶכּוֹל מַעֲדֵינִים נִשְׁמוּ בְחוֹלָה. הָאֲמוּנִים עָלֵי חוֹלַע,
 הַמְכּוּסִים עַד עֲכָשִׁיו בְּחוֹלַעַת שֵׁי בְּבוֹא עֲלֵיהֶם לָרָה וְלָקָה חֲבָקוּ
 אֲשַׁפְחוֹת, לִהְחַחֵם. בָּהֶם לְפִי שֶׁאֲשַׁפֶּה חֲמָה הִיא. וַיִּגְדַּל עוֹן בַּח
 עָמִי מִחֲטָאת סְדוּם, אָמַר ר' בְּרַכִּי נַעֲשֶׂה בְּשִׁבְטֵי יִהוּדָה וּבְמִמֵּן
 מָה שֶׁלֹּא נַעֲשֶׂה בְּסְדוּם, בְּסְדוּם כְּחִיב וּמִטְּאָחַס כִּי כְּבֹדָה מֵאֵד וּבְשִׁבְטֵי
 יִהוּדָה כְּחִיב עוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל וַיִּהְיֶה גְדוֹל בְּמֵאֵד מֵאֵד אֲחוּן לֹא
 נִשְׁחִייר מֵהֶם פְּלִיטָה כְּלוֹמַר אֲנָשֵׁי סְדוּם שֶׁלֹּא הִי עוֹנֵם גְּדוֹל כְּעֵין בֵּית
 יִהוּדָה וַיִּשְׂרָאֵל לֹא נִשְׁחִייר מֵהֶם פְּלִיטָה אֲלֵא הַהַפְּכָה כְּמוֹ רַגַע אֲבֵל
 בֵּית יִהוּדָה וַיִּשְׂרָאֵל נִשְׁחִייר מֵהֶם פְּלִיטָה אֲחוּן לֹא פִשְׁטוּ יִדְיָהֵן בְּמַלְוָה
 דְּכַחֲזִיב וְלֹא חָלוּ בַּהּ יָדִים, אֲמַר ר' תַּנְחוּמֵא דְלֵאל שֶׁלַח יָד לִיד כְּלוֹמַר לֹא
 הָיָה יָד שֶׁל אֶחָד מֵהֶן לְלַדְקָה לְחוּךְ יָדוֹ שֶׁל חֲבִירוֹ עָנִי וּלְפִיכָךְ נִהְפַךְ
 כְּמוֹ רַגַע אֲבֵל אֲלוֹ פִשְׁטוּ יִדְיָהֶם לְמַלְוָה דְּכַחֲזִיב רַחֲמֵינוּחַ בְּשֵׁלוּ יִלְדֵיהֶן
 וְהָיוּ לְבָרוּת לְמוֹ בְּשִׁבְרֵי בַח עָמִי. וּמִפְּרֵשׁ בְּמִדְרַשׁ אֵיכָה שֶׁלֹּא בְּשֵׁלוּ
 יִלְדֵיהֶן אֲלֵא מִחוּךְ שֶׁנִּטְלוּ גְלוּסְקָאוֹת מִיָּד בְּנֵיהֶן וְהָיוּ מְבָרוּת אֲחַ עֲלֵמֵן
 בָּהֶן וְאֵת שְׂכִינּוֹתֵיהֶן שֶׁהָיוּ אֲבִילוֹת מַעֲלָה עֲלֵיהֶם כֹּאֲלוֹ בִּישְׁלוּ יִלְדֵיהֶן
 כִּךְ פָּתַר אֲחֵרֵי הַמִּדְרַשׁ. וְלַעֲגִין פִּשְׁטוֹ שֶׁל דָּבָר וַיִּגְדַּל עוֹן בַּח עָמִי
 מִמִּטְּאָחַת סְדוּם הַהַפְּכָה וְלֹא הָיָהוּ בַּהּ מְקוּם שֶׁלֹּא הַהַפְּכָה הִיא לֹא
 חָלוּ בָּהּ יָדִים כְּמוֹ יָחוּלוּ עַל רֹאשׁ אֵיבִיב יָדִים, מְקוּם כְּמוֹ לֹא הָיוּ
 לֶהֱם יָדִים לְנוֹם. זָכוּ נוֹיְרֵי מִשְׁלֵג, מִיְרֵי אֲלוֹ שְׁעָרוֹת רִאשִׁיטָהֵן שֶׁהָיוּ
 לְבָנִים בְּשֵׁלֵג שֶׁמִּחוּךְ מֵאֲכָל וּמִשְׁקָה מִחֲלָבִים שְׁעָרוֹת שֶׁל אֲדָם חֲכִין
 מִחֲלָב וְחֲדַע שֶׁכֵּן הוּא וְאֵם יָפוֹל בְּמִשְׁכָּב וְהוֹכַח בְּמִכְאוֹב אֵם יִהְיוּ שְׁעָרוֹת
 רִאשִׁי לְבַל בְּיוֹם נוֹפְלוּ כִּשְׁיָקוּס וְהִתְחַלֵּךְ בְּחוּךְ חֲרָהֵה אֲחוּס שְׁמוֹרוֹת.
 נוֹיְרֵי, שְׁעָרוֹתֵי בְּמוֹ גֹר מִרְךְ. אֲדָמוּ עֲצָם מִפְּנֵינִים, זֶהֱב קָרוֹי
 פְּנִינִים לְפִי שֶׁמִּטְּמִינִים אֲחוּתוֹ בְּפִינִים. סְפִירָה גֹרְחָם, שְׁרַחֵם גִּזְרָחֵם
 מִלְּוָחַת כְּסִפִּיר. חֲשֵׁךְ מִשְׁחֹר חָאֵרֵם, אֲחוּס בְּנֵי אֲדָם שׁוֹבוּ מִשְׁלֵג

ולחו מחלב ואלתו עלם מפנינים ועכשיו חסך משהור חארס. לא
 נכרו בחוצות, אוחס שראו אוחס לשעבר לא הכירו אוחס להבא.
 צפר עורם על עצמם, לפד דקורינו"ה בלע"ז. טובים היו הללי
 הרב מחללי רעב, אלו אמר טובים היו הללי הרב וסחק הייתי
 נותן טעם לדבר למה טובים היו הללי הרב ודומה סך עליה בדעתו
 לומר למה טוב להם לאוחס שמתו בהרב מאותן שמחו ברעב שאותן
 שמחו ברעב כשטועמין להם חמוצות שדי ואוכלין הרבה ומחבקטין
 מיטיהן שנקלרו מחמת הרעב ויוזבו מדוקרים פתח משוקעים חזת
 שאוכלין חמוצות שדי וגפן מעול מחמת הריעי שינא חק לכריסן. ידי
 נשים רחמניות, לשעבר בשלו ילדיהן עכשיו היו לברות למו להברות
 לעלמן. לא האמינו מלכי ארץ וכל יושבי חבל, שיבא נר ואויב
 בשערי ירושלים, ומי גרס להם מחטאות נביאי וכה"ל. נעו עורים
 בחוצות, מחמת שנגאלו בדם כל כך שלא יוכלו יגעו בלבושיהם.
 סורו טמא קראו למו סורו סורו אל חגעו כי נצו וגם נעו, מחמתו
 של הקב"ה. נט כמו חן אף לחובב כי נלא תלא שפת' חנו כנף לחובב
 כי נשף כבודו אף כאן כי נט עפו שסרו מדרכי המקום וגם נעו וגם
 הניעו נעתקו מחמתו. אמרו בגוים, כשגלו בין האומות היו האומות
 אומרים עליהם לא יוסיפו לחזור ולגור בארצם. פני ד' חלקם,
 הפילס על פני כל הארץ וגו' להביטם, כל זה דברי האומות. עודינה
 חכלינה עינינו אל עורתינו הבל, עדיין היינו יכולים לנפות על
 עורח מלרים שכחב בהם מלרים הבל וריק הם לא יבואו, לשון בני
 אדם הוא כשאדם מלפה לחברו וחברו לא בא הוא אומר עד עכשיו
 הייתי מלפה לעורח הבל, עודינה חכלינה עינינו הנקור"ה פורריומ"ס
 מל"ט"ר אול"ה" ("בלע"ז. צדו צעדינו, לדו לשון שמחה וחרבה כלומר
 שמתו לעדינו מלכת ברמובותינו. קלים היו רודפינו מנשרי שמים,
 ומפר' והולך איך היו קלים שעל ההרים דלקונו דרכי של רודף אס

*) Ancora porremo notre oell, noch wird vermögen (oder werden wir hin-
 strecken von porgere) unser Auge.

יודע שהוא צורח לו דרך המישור רודף אחריו אבל כשיודע שנמלט
 לו ההרה נחש. ממנו מלרודפו ולא יתייגע אחריו בהרים אבל אלו
 על ההרים דלקונו, דרך של רודף לרדוף בישוב ומאחר שיודע שאויבו
 גם בדרך מדבר חדל ממנו לרדוף אחריו ואלו אפי' במדבר ארבו
 לו. רוח אפינו משיח ד', יש שפותרים אותו על יאשיהו ויש
 שפותרים אותו על גדלי' בן אחיקם שהפקיד עליהם מלך בצל ומראה
 שעל גדלי' בן אחיקם הוא אומר לפי שהוא אומר אשר אחרנו בללו
 נחי' בגוים וביתי יאשיהו לא גלו עדיין שבט יהודה ובנימין. שישי
 ושמחי בת ארום, כאלה שרואה לחבירו שעושה שום עבירה ואומר
 לו עשה כל עבירות שיבאו לידך ודע כי על כל אלה יביאך אלהים
 במשפט ואף ראה הגביה לאדום ששמחה במפלתן של ישראל אמר
 לה שישי ושמחי בת אדום את שמחה עכשיו אך דע לך שגם עליך
 יעבור כוס. כמו שעבר על ישראל וחסתכרי וחסית ומלית וחסתי כל
 הכוס עד שחערי כל הכוס, אוי להם לאומות העולם שעדיין לא
 טעמו כוס החרעלה ועמידין לשחוחה עדיין ואשריהן לישראל שכבר
 שחו מיד. ל' את כוס החרעלה לא יוסיפו לשחוחה עוד ה"ד חם
 עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקר עונך בת ארום גלה על
 הטאחיק בדבר שהי' מוכסה עד עכשיו ועכשיו הוא מתחיל לגלותו
 נופל לומר גלה. על הטאחיק כשם שאמר ישעי' וגלחה הארץ את
 דמיה ולא חכסה עוד על הרוגי':

פרשה ה'

זכור ד' ביה הוי לנו ביימינו בבספ שחינו, לא תאמר מימי
 אחרים אלא אפי' מימינו בבספ שחינו. עצינו במחיר יבואו, לא
 ענים של אחרים אלא אפי' ענינו. יגענו לא הונח לנו, מימינו

שיגענו אין אומות העולם מניחים אותן לנו אלא באין ונוטלין ממנו.
 מצרים נחנו יד, לגשות שבל"ן בזה במקום נו"ן שנית כמו שיאמר
 נחנו יד כלומר שנחנו להם יד שנהי' נשמעין להן וכפופין להם ונחמו
 סכר לעזרה. אשור לשבוע לחם, וגם לבני אשור קשרנו אהבת
 לשבוע לחם. אבותינו חטאו ואינם, כלומר העפ"י סכר מחו
 להם עוונותיהם סבלנו. עורנו כחגור נכמרו, נקמץ העור ונעשה
 קמטין כאלו נשרף בתנור חם, כל דבר שנמתח מתחלה ומחר ונקמץ
 עוד קרוי כומר, כמו צושלי כמרין (ברכות מ"ב) על שם שמקבלין
 אותן לתאים המאוחזין לבישול ומכניסין אותן אל כלי אחר כדי
 שיחבשלו. על זה הי' דוה לבנו על הר ציון, מניח לו כל הצרות
 המכרות למעלה שעברו עליהן וזכרון לא נאמר על זה הי' דוה לבנו
 כי אם על הר ציון ששמש מלמד שקשה להם חורבן הבית מכל הצרות
 שעברו עליהם. שועלים הלכו בו, רמסו וכבשו בו פתח דשו כמה
 לחניין () הולך בהן כדי עבדן טהורין, וכוא שיסד
 רבינו גר שום דשו בו שועלים ונחרש למחרשות. השיבנו ר'
 אליך ונשובה חרש ימינו כקדם.

ליקוטים מפירוש על איכה לר' טוביה בר אליעזר ז"ל בעל לקח טוב ליקטתים מ"י
שלי אני אהרן יעללינעק.

א' גלחה יהודה מעוני ומרוב עבודה, אינו דומה גלות
יהודה לגלות האומות שאומות העולם אוכלין בגלותן ומשמחין עם
שזיכהן אבל ישראל אינו כן אלא מסוגפין ברעב ובלמא ובעירוס
ובחוסר כל. ד"א גלחה יהודה מעוני כלומר בעוני וברוב עבודה
ודומה לו והנותר בבשר ובלחם והוא מבשר ומלחם. ס"א גלחה
יהודה מעוני אחר שנאבד עשרם וכבודם אחרי כן גלו:

הרכי ציון אבלות, שהיו ישראל עולין ג' פעמים בשנה בשמחה
והיו עושין להם סכות סכות בכל מקום ומקום כדי שלא יכה עליהם
השרב כענין של' אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי ועכשיו אבילות שעלו
באוחן קמטונים ומרולים:

על בן לנדה היתה, וכן הוא אומר ויהיו נודדים בגוים:
טומאתה בשוליה, זה חופת וגי בן המס שהוא בשולי ירושלים
שהיו שורפין שם את בנייהם ואת בנותיהם לשעירים:

נשקר, ענינו לפי מקומו נקשר או נתחבר עול פשעי בידו.
מלשון שקידה שהיה השם שוקד עול פשעי והיו טולן חתומים לפניו
לפיכך השתרגו עלו על טארי. ס"א נשקר ד' חחת ר' כמו רוגנים
רוגנים להחגרר להחגרר ויהיה פירשו מלשון סקירה כי סוקר השם
על פשעי כמו סקר סקירא לשון משנה לסוקרו בסוקרא:

ב' איכה יעיב באפו, העריב והתסד והאפיל כענין של' סכותה
צטק לך והעב מאפיל יוחר לך נאמר איכה יעיב באפו:
מה אעידך ומה אדמה לך, שבזמן שאדם רואה אדם כמותו
עלוב כמותו מקבל על עצמו נחמה:

ג' ויפשיחני, הבקייעני כענין של וחזקע העיר:
 הביא בכליותי בני אשפתו, אלו החיים שבחך האשפה אלו
 הם דאגות הגלות ומזוקות העמים וכן הוא אומר הייתי שחוק לכל
 העמים:

ויגרם, לשון גרסה נפשי לחלצה והוא לשון שבור כלומר אחר
 דוד נשחברה נפשי לחלצה על השם. הכפישני באפר, הטביעני
 בחוך האפר. הכפישני אין לו דמיון במקרא והוא לשון חלמוד:
 חתן להם מוגנת לב, טירוף הדעת והוא לשון יון חמינה,
 חאלחך, מנורח אלה ישמע וכן חלנה מן חנה לידו, מחלנה לי,
 חאלחך כל האלות שאמרת ושכחבת בחורחך:

ד' איכה יועם זהב, כלומר איכה יחשיך הזהב הוא נוי חשי
 ירחלים שהיו דומין לזהב ומחוך הלצה החשיך ודומה לו ארזים לא
 עממיהו. ישנא הכתם הטוב, שהיה גופם דומה לאבנים טובות
 ומרגליות ושונה מראיתם. השחפכנה אבני קדש, אלו דמי
 הלדיקים שבישראל שהיו דומין לאבני קדש ושחפכו בראש כל חוטת:
 זכו נזיריה משלג, כלומר שריה היו מנחרים משאר העם
 בעשרט ובהמונס נקראו מיריה וכן הוא אומר ביחקאל מחירך
 וטפסריך (נחום ג' י"ז):

חשך משחור הארם, יותר מן השמור שבו משחירין את
 הערות:

צ"ו צעדינו, נשמו ארחותינו כמו ונשמו דרכיהם מתרגמ' וילדין
 ארחותיהם:

ד' עורינו, זה עור שעל בשרינו כחנור נכמרו, כאלו נשרף
 בחנור כמו שאז"ל בחלמוד בושלא כומרא. מפני ולעפות רעב, שרפו
 עורינו מפני הרעב. נכמרו בלע"ז ארפרו כל דבר נשרף באש נקוק,
 בושלא כומרא על שם שמתקבלים החלני' לכלי אחר שיחבשלוהם נקווא':

In demselben Verlage erscheint nächstens:

Commentar

zu

Kohelet und dem Hohen Liede

von

R. Samuel ben Meir.

Zum ersten Male herausgegeben

von

Adolph Jellinek